

คู่มือองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีเพื่อการใช้ประโยชน์จริง
ภายใต้โครงการ
การใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ
ไปพัฒนาอย่างบูรณาการในชุมชน

โดย

อาจารย์ ดร.สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร และคณะ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กรกฎาคม 2561

ได้รับทุนอุดหนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัย
จากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2560

บทนำ

คู่มือ “การใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ไปพัฒนาอย่างบูรณาการในชุมชน” เล่มนี้ ได้มีการจัดทำขึ้นเพื่อให้เกิดแนวทางและวิธีปฏิบัติสำหรับเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ และของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสร้าง-ใช้ข้อมูล ความรู้และจัดการความรู้ เพื่อการพัฒนาชุมชน สังคม ตามแนวพระราชดำริและหลักการทรงงาน โดยมีสาระสำคัญคือ

ก) ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยกลไกของหน่วยงานและชุมชนไปบูรณาการเพื่อสร้าง-ใช้ข้อมูลและความรู้แบบครบวงจรในชุมชนเป้าหมาย และใช้กระบวนการ “จุดระเบิดภายใน” วิเคราะห์ให้เห็นโจทย์ปัญหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและพื้นที่

ข) ใช้การวิเคราะห์แนวทางการจัดการกับปัญหาและโจทย์การพัฒนาที่แท้จริง โดยเฉพาะการขับเคลื่อนเพื่อจัดการผลิตและตลาดที่วางอยู่บนเงื่อนไขสำคัญ นั่นก็คือ (1) ต้องเป็นปัญหาความต้องการของชุมชนและพื้นที่ (2) ต้องได้ประโยชน์หรือเกิด Impact กับผู้คนในชุมชนจำนวนมาก (3) และต้องมีการจัดการแบบครบวงจร และต้องผ่านความเห็นชอบจากชุมชน

ค) กำหนดแผนพัฒนาชุมชนที่ทำได้จริงและผ่านความเห็นชอบจากชุมชน เพื่อจัดการขับเคลื่อนตามแนวทางดังกล่าว โดยมีการบูรณาการข้อมูลและประยุกต์ใช้องค์ความรู้ของศูนย์ฯ ที่มีอยู่ องค์ความรู้จากภายนอกที่เกี่ยวข้อง และบูรณาการกับองค์ความรู้ที่มีอยู่ภายในชุมชน เข้าไปเติมเต็มและจัดการในส่วนที่เป็นปัญหาและความต้องการของชุมชนนั้นๆ แบบครบวงจร และหากองค์ความรู้ที่ทางศูนย์ฯ มีอยู่ยังไม่ตอบโจทย์ จะต้องดำเนินการศึกษาวิจัยและทดลองในลักษณะ Research On-Demand วิเคราะห์ให้เห็นรูปธรรมของแนวทางขับเคลื่อนปฏิบัติ

ตลอดรวมถึงความร่วมมือและการจัดการภายในชุมชนทั้งในแง่ของทรัพยากร กระบวนการและวิธีการจัดการ ฯลฯ

ง) นำผลการวิเคราะห์รูปธรรมของแผนพัฒนาชุมชนไปสู่การกำหนด แผนงาน โครงการและกิจกรรม ในลักษณะของแผนปฏิบัติที่มีชีวิต และการบูรณาการความสนับสนุนทั้งในแง่ความรู้ ทรัพยากรและกระบวนการ กำหนดออกเป็น (1) แผนปฏิบัติที่ชุมชนสามารถปฏิบัติได้เองทันที (2) แผนปฏิบัติที่ชุมชนต้องขอรับการสนับสนุนจากศูนย์ฯ (3) แผนบูรณาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จ) สนับสนุนให้เกิดการขับเคลื่อนแผนงาน/ โครงการและกิจกรรม (ตามแผนปฏิบัติที่มีชีวิต) รวมทั้ง การจัดการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในแต่ละระยะ มีการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติในแต่ละรอบ รวมถึงการเพิ่มเติม ข้อมูล ความรู้และการปรับแผนและกิจกรรมให้มีความเหมาะสม

ดังนั้นในวิธีคิดและวิธีปฏิบัติดังกล่าวข้างต้น ทางทีมวิชาการได้เข้าไปใช้แนวทาง ABC (Area-based Collaboration) เป็นหลักคิดและใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) รวมถึงใช้หลักการใช้ข้อมูลข้อเท็จจริง (Evidence Based) หลักการจัดการความรู้ (Knowledge Management) และกระบวนการความร่วมมือ (Collaborative Process) ผ่านปฏิบัติการแบบประณีตอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยเฉพาะกระบวนการ “จุดระเบิดจากภายใน” โดยใช้ข้อมูลและความรู้เป็นฐาน การใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง การพัฒนาแบบบูรณาการ การพัฒนาบนความร่วมมือ หรือแม้แต่การใช้เครื่องมือต่างๆ ในการพัฒนาพื้นที่ เช่น กระบวนการ PAR การประชุมกลุ่มย่อย การระดมสมองร่วมคิดวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ-แนวทางแก้ไข ต้นไม้แห่งปัญหา การใช้บัญชีครัวเรือน ฯลฯ ทั้งหมดล้วนมุ่งให้ปัจเจก ครัวเรือนและชุมชน ลูกขึ้นมาจัดการตนเอง เช่น เพิ่มรายได้-ลดรายจ่าย ฯลฯ ให้ชุมชนมีแผนชุมชนที่ในด้านหนึ่งเพื่อสนับสนุน ปัจเจกและครอบครัวจำนวนมากของชุมชนโดยตรง อีกด้านหนึ่งเป็น

การสร้างงาน กิจกรรม กฎเกณฑ์ กติกา เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น และสามารถใช้ในการเจรจาขอความร่วมมือการพัฒนาที่ตอบโจทย์ที่สำคัญของชุมชนกับตำบล อำเภอและจังหวัด เพื่อให้การพัฒนา มีความสมดุลมากขึ้นทั้งด้านนิเวศน์การผลิตและวิถีชีวิตในลักษณะที่มีการบูรณาการ เป็นการสร้างแผนจากล่างขึ้นบนซึ่งเป็น Area-based ไปพบบกับจากแผนงานและโครงการจากบนลงล่างซึ่งเป็น Function-based เหล่านี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ หากแต่ที่ผ่านมาไม่ได้ทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผลตามที่คาดหวัง เพราะคำตอบส่วนหนึ่งอยู่ที่กระบวนการ กล่าวคือ การแก้ปัญหาหรือการพัฒนาในชุมชนที่ผ่านมาเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างไม่สมบูรณ์ทั้งในแง่วิถีคิดและวิถีขับเคลื่อน เป็นกระบวนการที่ขาดความละเอียดอ่อนและประณีต หรือไม่ได้เข้าไปจับที่ปัญหาที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องปากท้องของผู้คนในชุมชนและพื้นที่ ซึ่งเป็นผลมาจากหลากหลายสาเหตุที่โยงใยและเป็นความสัมพันธ์อันซับซ้อนนั่นเอง

ในทางปฏิบัติจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการแบบประณีต และจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับชุมชนกับการสร้าง ใช้ข้อมูลและจัดการความรู้ เพราะจะช่วยยกระดับความสามารถในการใช้ความรู้เพื่อการผลิตและดำรงชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านการทบทวน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ นำไปปรับปรุง ปรับเปลี่ยน ทดลองใช้ จากบทเรียนกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ไปจนถึงปฏิบัติการของความสำเร็จหรือล้มเหลว (Best Practices) บันทึกผลความรู้ใหม่เป็นความรู้เฉพาะพื้นที่ สามารถเผยแพร่ แบ่งปันและขยายต่ออย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในแนวทางนี้ทางวิถีคิดเชื่อว่าหากกระบวนการแบบประณีตดังกล่าวเป็นไปอย่างเข้มข้น ตั้งแต่กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลและความรู้ ด้วยการแสวงหารวบรวมข้อมูล แยกแยะข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ใช้งานได้ทันที นำมาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ สรุปรวมยอดเป็นความรู้ใหม่เพิ่มความยืดหยุ่นแต่แม่นยำในกรอบความคิด เปลี่ยนกระบวนการทัศน์ สามารถนำ

ความรู้หลายๆ เรื่องมาบูรณาการจนเป็นความรู้จริงทางปฏิบัติ รู้แจ้งทางปัญญา จนสามารถนำไปปรับใช้ในการปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตดีขึ้น จะสามารถเปลี่ยนแปลงจิตสำนึก ร่วมในเชิงความสัมพันธ์แนวราบที่มีปฏิสัมพันธ์จนเกิดความไว้วางใจกัน มองสิ่งต่างๆ อย่างองค์รวมและมีบูรณาการ สร้างบุคคลเรียนรู้ ขยายสู่กลุ่ม/ ศูนย์การเรียนรู้หรือ “พิพิธภัณฑสถานชีวิตที่มีชีวิต” ได้อย่างแท้จริงต่อไปในอนาคต โดยมีสาระสำคัญและรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนปรากฏอยู่ในส่วนถัดไป

คู่มือนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ และของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีแนวคิด แนวทาง เข้าใจในกระบวนการ และมีทักษะในวิธีการที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาแบบ “จุดระเบิดจากภายในชุมชน” เป็นการสร้างความร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้ข้อมูลวิเคราะห์ปัญหาที่สำคัญ ใช้ความรู้ที่เหมาะสมและประยุกต์ได้ไปกำหนดแนวทางการพัฒนาและแผนพัฒนาชุมชนรวมถึงร่วมกันกำหนดแผนปฏิบัติและกิจกรรมต่างๆ ที่มีภาระดมทรัพยากรที่จำเป็นต่างๆ นำไปขับเคลื่อนจนทำให้ปัญหาสำคัญของชุมชนได้รับการแก้ไข

คู่มือนี้จึงได้จัดทำจากผลการวิจัย “โครงการการใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ไปพัฒนาอย่างบูรณาการในชุมชน” ในปีแรกและคาดว่าจะดำเนินงานต่อเนื่องอีก 2 ปี จึงเป็นเครื่องมือที่มีของจริงเป็นกรณีศึกษา สามารถนำไปใช้ในการเสริมพลังให้กับเจ้าหน้าที่ทั้งในแง่ของการอบรม/สัมมนา การฝึกปฏิบัติและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างการปฏิบัติงานในชุมชนเป้าหมายต่อไป

ตอนที่ 1

แนวคิดและหลักการของกระบวนการ”จุดระเบิดจากภายใน” โดยใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ของศูนย์ไปพัฒนาแบบบูรณาการในชุมชน

การมุ่งเข้าไปสร้าง-ใช้ข้อมูลและความรู้วิเคราะห์ปัญหาและความต้องการสำคัญ จนนำไปสู่การได้มาซึ่งแนวทางการพัฒนาและแผนปฏิบัติที่ตอบโจทย์สำคัญแบบครบวงจร ในชุมชน บริวารและชุมชนเป้าหมายของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ผ่านกระบวนการ “จุดระเบิดจากภายใน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการการผลิต และการตลาดแบบเชื่อมโยง ที่ก่อให้เกิด Impact ต่อผู้คนจำนวนมากในชุมชน/ พื้นที่ และนำไปสู่ “ชุมชนที่มีวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง” ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยแนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานที่เป็นองค์ประกอบและหัวใจสำคัญในเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องทำให้เกิด

(ก) การบูรณาการฐานข้อมูล 4 ฐานสำคัญ ได้แก่ (1) ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ (2) ข้อมูลการใช้ที่ดิน (3) ข้อมูลระบบการผลิต การตลาดและเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชน และ (4) ข้อมูลประชากร สังคมและการจัดการ รวมถึงตลอดถึงแผนงาน/ โครงการพัฒนา และผลการพัฒนาที่ผ่านมาทั้งจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ และหน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

(ข) การเข้าไปใช้ “กระบวนการจุดระเบิดภายใน” โดยใช้ข้อมูลดังกล่าว เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นโจทย์การพัฒนาที่มีพลังอย่างสูงและแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาที่เป็นปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยมุ่งเน้นให้เกิดการจัดการผลิตและตลาดแบบครบวงจรในพืชและสัตว์ที่มีความโดดเด่นทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรของชุมชน และที่สำคัญมีพลังพอที่จะทำให้คนส่วนใหญ่มีความมั่นคงจากรายได้ทางการผลิต ซึ่งแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบททางภูมิวิเวศและภูมิสังคมและเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในแต่ละชุมชนนั้นๆ

เบื้องต้นจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจในแนวคิดและหลักการในภาพใหญ่ และวิธีคิด วิธีปฏิบัติในภาพย่อยของการใช้ข้อมูลที่เป็นเพื่อการพัฒนา (สิทธิบัญญัติ ประพุทธินิติสาร, 2558) ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้คือ

แนวคิดและหลักการของการใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ด้านการพัฒนา

การพัฒนาข้อมูลข้อเท็จจริงในระดับชุมชน/ หมู่บ้าน

สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบททั่วไปและชุมชนชนที่สูง (ไม่รวมถึงชุมชนในเมือง และชุมชนกึ่งเมืองชนบท) ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสำคัญจากภายนอก และผลกระทบจากภายในชุมชน ระหว่างช่วง 1-2 ทศวรรษที่ผ่านมา คือ

การขยายตัวของระบบการผลิตแบบใหม่ คือเกษตรเชิงพาณิชย์เพื่อส่งตลาด เป็นการผลิตภาคการเกษตรแบบเข้มข้นทั้งด้านการใช้พื้นที่ ระยะเวลา เทคโนโลยี และวิธีการผลิต การเกษตรแบบนี้ได้เข้าไปแทนที่ระบบเกษตรยังชีพ ไปแทนที่การผลิตที่เกษตรกรคุ้นเคย และมีประสิทธิภาพ และสามารถควบคุมปัจจัยการผลิตได้

ควบคู่ไปกับระบบการผลิตแบบใหม่ ได้มีการขยายตัวของความต้องการและวิธีการบริโภคแบบใหม่ ไม่ว่าจะเพื่อความจำเป็น หรือเพื่อความฟุ่มเฟือยก็ตาม ซึ่งทั้งหมดต้องการเงิน ในขณะที่อาชีพและรายได้หลักของเกษตรกรสามารถหามาได้ด้วยการเกษตรกรรมเท่านั้น การขยายตัวเรื่องการบริโภคแบบใหม่จึงเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรต้องหันมาทำเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้น

ในขณะที่เดียวกันก็มีการเพิ่มขึ้นของประชากร ทั้งจากการเกิดและการอพยพเข้ามาในพื้นที่ในช่วง 1-2 ทศวรรษที่ผ่านมา ควบคู่กับความต้องการใช้ที่ดินเพื่อทำเกษตรเชิงพาณิชย์เพิ่มขึ้น จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องขยายพื้นที่ทำกินรุกล้ำเข้าไปในเขตพื้นที่ป่า

ส่วนการผลิตเชิงพาณิชย์แบบใหม่ ผู้ผลิตต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกแทบทุกอย่าง เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช รวมถึงรถไถ เครื่องจักรกล ส่วนผู้ผลิตเองมีแต่ที่ดินและแรงงาน และจำนวนหนึ่งต้องเช่าที่ดิน จึงทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และเมื่อทำเกษตรเชิงพาณิชย์เข้มข้นขึ้น ระบบนิเวศน์ ดิน น้ำ และอากาศเปลี่ยน ยังทำให้ต้องเพิ่มทุนในการจัดการมากขึ้น ในขณะที่ผลผลิต

สำหรับการตลาด ผู้ผลิตไม่สามารถควบคุมได้เลย เพราะราคาผลผลิตและค่าขนส่งล้วนตกอยู่กับระบบตลาดจากภายนอก และพ่อค้าคนกลาง เพิ่มเติมจากการขาดข้อมูลก่อนการวางแผนการผลิตทำให้รายได้จากการขายผลผลิตไม่แน่นอนและมีแนวโน้มลดต่ำลง

เมื่อต้นทุนสูงขึ้น แต่รายได้ผันผวนและมีแนวโน้มต่ำลง ก็จะทำให้เกิดปัญหาให้กับเกษตรกรผู้ผลิตต้องเป็นหนี้ ต้องกู้ยืมเงินเพื่อการบริโภค และลงทุนการผลิตที่มีความเสี่ยงสูงต่อไป วงจรนี้ยิ่งทำให้เกษตรกรไม่สามารถละทิ้งการเกษตรเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้นที่ตนเสียเปรียบอยู่ไปได้ เกษตรกรหลายรายต้องขายที่ดินทำกินแล้วบุกเบิกพื้นที่ป่าต่อหรือต้องเช่าที่ดิน หลายรายต้องผันตัวเองออกเป็นแรงงานรับจ้างภาคเกษตรและแรงงานไร้ฝีมือนอกภาคเกษตร

ระบบการผลิตและเศรษฐกิจดังกล่าว ยังส่งผลให้ความเป็นชุมชนเปลี่ยนไป จากความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลายเป็นต่างคนต่างทำ การรวมกลุ่มในอดีตเริ่มไม่ได้ผล ผู้นำและแกนนำในชุมชนก็ต้องดิ้นรน บางรายที่มีโอกาสดี ก็จะมีตัวเอง กลายเป็นนายหน้า หรือนายทุนน้อยในพื้นที่ ทำให้การจัดการชุมชนด้วย ประสิทธิภาพลง และนำมาซึ่งความขัดแย้ง ภายในชุมชน ระหว่างชุมชนและกับ

ส่วนการแก้ปัญหาของหน่วยงานภาครัฐ และ อปท. ก็ไม่เป็นเอกภาพขาด การบูรณาการ ขาดข้อมูล มีการแบ่งส่วนแบ่งงานตามภารกิจหน้าที่เข้าไปทำงานใน ชุมชน ส่วนหนึ่งอาจเป็นการช่วยแก้ปัญหาเฉพาะด้าน แต่ก็ไม่น้อยที่เข้าไปก่อให้เกิด ปัญหารอบใหม่

ผลกระทบกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกิน ขีดความสามารถในการรองรับ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและ ภาวะแห้งแล้ง น้ำท่วม ดินเสื่อมสลายลงอย่างมาก เกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรงและ บ่อยครั้งมากขึ้นกับชุมชนและพื้นที่ปลายน้ำ ในขณะที่เดียวกันวิถีชีวิตของคนในชุมชน ก็เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ต้อสู้ดิ้นรนมากขึ้น ทั้งหมดคือความเสียหายของระบบ นิเวศน์ธรรมชาติ กับความเสียหายในวิถีชีวิตของผู้คน

แนวทางการแก้ไขปัญหาหรือขับเคลื่อนการพัฒนาที่ผ่าน

แนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ผ่านมายังขาด ประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร ทั้งนี้เป็นเพราะสาเหตุสำคัญหลายประการ กล่าวคือ

กลไกและระบบการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนชนบทและชุมชน
บนที่สูง มีลักษณะใช้ภารกิจทำตามหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงาน แต่
สาเหตุของปัญหามีความเชื่อมโยงแบบแยกกันไม่ออก ระบบการบริหารการพัฒนา
และงบประมาณยังมีลักษณะรวมศูนย์แบบบนลงล่าง จึงไม่สอดคล้องกับปัญหาและ
ความต้องการที่แท้จริงของชุมชนซึ่งแต่ละแห่งก็มีความแตกต่างกัน ยิ่งไปกว่านั้น
หน่วยงานภาครัฐยังยึดติดกับกฎหมายและกฎระเบียบ ที่หลายกรณีกลายเป็น
อุปสรรคกับการจัดการกับปัญหา รวมตลอดจนขาดข้อมูลที่ถูกต้องครอบคลุมและ
มีความทันสมัย เมื่อไม่เข้าใจปัญหาแบบองค์รวม เมื่อขาดข้อมูล เมื่อมีการแบ่งส่วนงาน
การจัดการโดยภาครัฐจึงได้ผลที่ไม่สมบูรณ์มาโดยตลอด

ได้มีความพยายามที่จะทำให้การแก้ปัญหาหรือผลักดันการพัฒนาที่ถูกต้อง
ตรงกับข้อเท็จจริง ด้วยการให้มีการบูรณาการแผน บูรณาการหน่วยงานให้มีส่วนร่วม
ของประชาชน แต่ทั้งหมดก็ยังคงขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากอุปสรรคด้านกลไกและ
ระบบการจัดการดังกล่าวเป็นประการที่หนึ่ง มีด้านการขาดข้อมูลข้อเท็จจริงเป็น
ประการที่สอง และด้านการปรับเปลี่ยนวิถีคิดกระบวนการทำงานและแนวทางปฏิบัติ
ที่มีการใช้ข้อมูลอย่างแท้จริงให้ชุมชนเป็นผู้ร่วมคิดร่วมปฏิบัติและมีการจัดการแบบ
ล่างสู่บนอย่างแท้จริง

ทางออกในการแก้ปัญหาหรือขับเคลื่อนการพัฒนาที่ นำไปสู่ความสมดุลของระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของ

จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรง มี
ความเชื่อมโยงสลับซับซ้อน และมีความเป็นพลวัตของปัญหาอยู่ในทุกขณะ ในขณะที่
แนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ผ่านมากลับยังขาด

ประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร ดังนั้นทางออกทางเดียวสำหรับการแก้ปัญหาหรือขับเคลื่อนการพัฒนาที่จะสามารถนำไปสู่ความสมดุลของระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชุมชน ในเชิงทฤษฎีที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นจริงคือ

ก) ต้องมีการปรับวิธีคิดหรือแนวคิดใหม่ ซึ่งจากงานวิจัยที่ผ่านมาได้มีข้อเสนอต่าง ๆ เช่น

การจัดการกับปัญหาแบบองค์รวม (Holistic Approach) ได้แก่ ต้องเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนว่ามีความซับซ้อน (Complex) แตกต่างหลากหลายในแต่ละพื้นที่ (Diversity) และมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Dynamism) การแก้ปัญหาก็ต้องทำความเข้าใจอย่างเชื่อมโยงก่อนที่จะหาทางจัดการกับปัญหาพื้นที่สาเหตุอย่างเชื่อมโยง

การทำความเข้าใจกับสาเหตุแห่งปัญหาที่เชื่อมโยงจะต้องอาศัยเครื่องมือเดียวเท่านั้นคือ ข้อมูลและข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์และความรู้ที่เหมาะสม เป็นข้อมูลที่ครอบคลุม สมบูรณ์ ทันสมัยจากภายนอกและภายในชุมชน และต้องใช้ข้อมูลข้อเท็จจริงที่ทุกฝ่ายยอมรับ พิสูจน์ได้ว่าจริง มาประเมินสถานการณ์ปัญหา ทำความเข้าใจกับสาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยงเป็นธรรมชาติ โดยใช้ข้อมูลเป็นหลักฐานแทนที่การคาดเดาหรือประเมินตามความคิดเห็น ซึ่งไม่ใช่หลักฐานเชิงประจักษ์ ให้ความเข้าใจคาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

■ การจัดการกับปัญหา ที่มี การทำความเข้าใจแบบเชื่อมโยง โดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์และความรู้ที่เหมาะสม เป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) ใช้ข้อมูลที่เจาะจง และใช้องค์ความรู้ที่ถูกเลือกสรร รวมถึงประสบการณ์ของชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาที่สัมพันธ์กับสาเหตุที่เชื่อมโยงกับปัญหาที่สำคัญมากที่สุด และเป็นแนวทางที่มีน้ำหนักมาก ส่งผลอย่างมาก หรือมี Impact สูง กับตัวปัญหา และกับผู้คนจำนวนมากที่เผชิญกับปัญหา

(2) มีการวิเคราะห์ด้วยข้อมูล เกี่ยวกับอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นกับศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ ทั้งในด้านทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงความพร้อมของผู้คนในชุมชน หากมีการปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนด รวมถึงตลอดถึงการวิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนหรือ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคจากหน่วยงาน ระบบบริหารจัดการ การขนส่งการตลาด กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับจากภายนอก หากมีการปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดจะเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง

(3) ต้องมีการค้นหาจุดลงตัวที่นำไปสู่การปฏิบัติจริง ว่าใครในชุมชนจะเป็นผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติอย่างไร เวลาไหน และเมื่อเกิดข้อขัดข้องจะแก้อย่างไรหากลงมือทำจริง รวมทั้งกำหนดว่ามีหลายกรณีที่ชุมชนต้องการการสนับสนุนจากภายนอกใครจะช่วยเหลืออย่างไร เวลาไหน และเมื่อเกิดข้อขัดแย้งจะแก้อย่างไร

(4) การได้ร่วมคิดร่วมวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเข้มข้นดังกล่าวจะทำให้เกิดแผนที่มีชีวิต (ไม่ใช่เป็นแค่แผนกระดาษ) ที่ทุกฝ่ายเห็นแบบทางทะลุถึงการปฏิบัติ และการจัดการกับอุปสรรคระหว่างทาง ตรงนี้ถือว่าเป็นแผนที่มาจากล่างสู่บน เป็นแผนที่ผ่านการ “จุดระเบิดจากภายใน” “เริ่มจากง่ายไปสู่ยาก” “บนความร่วมมือของประชาชน” ตามหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบบูรณาการหรือแผนบูรณาการซึ่งจากข้อสรุปทางวิชาการได้เสนอว่าในสถานการณ์ปัจจุบันปัญหาจากระบบราชการ ในเชิงโครงสร้าง ภาระหน้าที่ และงบประมาณ เป็นการจัดการเชิงภารกิจหน้าที่ (Function – Based) แม้จะพยายามจะผลักดันให้เป็นการจัดการเชิงพื้นที่ – แบบบูรณาการ (Area – Based) แต่ก็เผชิญกับปัญหามากมาย และก็เป็นที่ยากมากที่จะทำให้หน่วยงานละทิ้งลักษณะเดิมมาสู่ระบบใหม่

พื้นที่ (Area) คือ ชุมชน เป็นหน่วยที่เห็นปัญหาแบบเชื่อมโยง หากมีการวิเคราะห์และกำหนดแผนการพัฒนาแบบเชื่อมโยงนั้นก็คือ การบูรณาการที่เป็นประเด็น การพัฒนามาจากฐานราก หากนำแผนบูรณาการจากชุมชน เข้าไปขอความสนับสนุนจากหน่วยงานที่มีภารกิจเฉพาะ ตามลักษณะและจังหวะของกิจกรรมการแก้ปัญหา การพบกัน “ครึ่งทาง” ระหว่างแผนการพัฒนาที่มาจากล่างสู่บน (ของชุมชน) กับแผนการพัฒนาที่วางจากบนสู่ล่าง (ของหน่วยงานตามภารกิจหน้าที่) ในเชิงรูปธรรมก็คือ การพัฒนาหรือการวางแผนแบบบูรณาการ

ดังนั้น “แผนที่มีชีวิต” จะประกอบไปด้วย (ก) กิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนทำตัวเอง (ข) กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดในชุมชน โดยชุมชนปฏิบัติภายใต้การสนับสนุนจากภายนอก ชุมชนตามจังหวะเวลา (ซึ่งทั้ง 2 แผนเป็นแผนที่ชุมชนรู้แจ้งแทงทะลุแล้วว่าทำอะไร ผลที่เกิดขึ้นจะช่วยเขาได้อย่างไร) และ (ค) แผนที่ต้องมีการดำเนินการในชุมชน เช่น ระบบชลประทาน หรือนอกชุมชนเป็นการปรับแก้กฎหมาย กฎระเบียบ โดยหน่วยงานที่ทำภารกิจเฉพาะ แม้ชุมชนจะไม่ได้ปฏิบัติเอง แต่ผลของโครงการจะช่วยจัดการกับเรื่องที่ชุมชนทำเองไม่ได้โดยตรงไปตรงมา

ข) แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนงานพัฒนาเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นว่า การปฏิบัติโดยการแก้ปัญหาหรือพัฒนาในชุมชนไม่ว่าจะเป็นโครงการเดี่ยว หรือชุดโครงการ มันมีความแตกต่างระหว่าง “ทำเสร็จ” กับ “ทำสำเร็จ” ระหว่างการติดตามประเมินผลตามแนวทางของหน่วยงานกับการติดตามประเมินผลของชุมชน

ในที่นี้หากแผนที่มีชีวิตเกิดขึ้นได้จริง การขับเคลื่อนจะดำเนินการโดยผู้คนในชุมชนเป็นหลัก หน่วยงานภายนอกเป็นผู้สนับสนุน (ทั้งทางตรงและทางอ้อม) แต่การปฏิบัติในแต่ละโครงการ/ กิจกรรม ไม่ได้เป็นไปโดยราบรื่นเสมอไป การทำเสร็จ คือ ได้ทำแล้ว ผลเป็นอย่างไรอาจไม่สำคัญ แต่การทำสำเร็จ หมายความว่าโครงการ/ กิจกรรมนั้นทำไปแล้วพบอุปสรรคมีการวิเคราะห์อุปสรรคแล้วจัดการใหม่หมุนเวียนจนสำเร็จคือผลประโยชน์เกิดขึ้นกับความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ หรือกับวิถีชีวิตตามเป้าหมายของโครงการ/ กิจกรรมนั้น การประเมินจะดูที่ความสามารถในการจัดการโครงการ/ กิจกรรมกับผลที่เกิดขึ้น แต่ถ้ามีการจัดการกับอุปสรรคหลายรอบแต่ปัญหาหรืออุปสรรคมันยิ่งใหญ่เกินไป

ไม่เกิดผล แต่ถ้าชุมชนไม่ละความพยายามก็จะเป็นความสำเร็จอีกมิติหนึ่ง กล่าวคือเขามีความสามารถมากขึ้น หากเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคนั้นคลี่คลายเขาก็สามารถผลักดันให้เกิดผลสำเร็จได้ไม่ช้าก็เร็ว แต่ถ้าไม่มีการเคลื่อนแผนนั้นเลย ก็จะต้องปรับแนวคิดใหม่ให้ลื่นไหลและมุ่งผลให้เป็นที่ไปตามธรรมชาติของการพัฒนาต่อไป

อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าวทั้งหมดยังเป็นข้อเสนอแนะในเชิง “สิ่งที่ต้องทำ” หรือ “สิ่งที่ควรทำ” ซึ่งในทางหลักการคนที่เห็นต่างคงมีน้อยแต่ประเด็นที่ต้องพิจารณาอยู่ที่ แล้วจะทำอย่างไรในเชิงรูปธรรม หากไม่มีการสังเคราะห์บทเรียนที่ได้จากการวิจัยในพื้นที่ มาชี้ให้เห็นถึงวิธีการแนวคิดดังกล่าวก็จะล่องลอยและไม่มีประโยชน์

ตอนที่ 2

แนวปฏิบัติโดยกลไกความร่วมมือในการจัดการข้อมูล และการใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ

ปฏิบัติการในการพัฒนากับข้อมูลและข้อเท็จจริงในระดับชุมชนที่กล่าวมาในข้อ 1) เป็นแค่แนวคิดและหลักการซึ่งสำคัญ เหมือนกับว่าเมื่อคิดถูกก็จะสำเร็จไปครั้งหนึ่ง หรือ อีกนัยยะหนึ่ง ถ้าคิดผิดหรือไม่ได้คิด ก็ล้มเหลวไปครั้งหนึ่งแล้ว เพราะแนวคิดและ หลักการที่กล่าวมาล้วนมาจากข้อสรุปทางวิชาการที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติของ ปรัชญากรรมมากที่สุด และอีกส่วนหนึ่งก็คือ แนวคิดย่อย/หรือแนวปฏิบัติย่อยของแต่ละ แนวคิดและหลักการใหญ่ ประกอบไปด้วย (1) แนวคิด/แนวปฏิบัติย่อยเกี่ยวกับข้อมูลและ การใช้ประโยชน์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาแบบบูรณาการในชุมชน (2) กลไกและผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตามแนวทางนี้ และ (3) ขั้นตอนและกระบวนการที่สื่อนโยบายปฏิบัติ ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

แนวปฏิบัติเกี่ยวกับข้อมูลและการใช้ประโยชน์ ฐานข้อมูลด้านการพัฒนาระดับชุมชน/ หมู่บ้าน

แนวคิด/ แนวปฏิบัติย่อยเกี่ยวกับข้อมูลและการใช้ประโยชน์ฐานข้อมูลด้านการ พัฒนา แม้เป็นที่ยอมรับในเชิงแนวคิดและหลักการว่าการจัดการกับปัญหาหรือการพัฒนา ในเรื่องใดในพื้นที่ไหนก็ตามต้องใช้องค์ความรู้ข้อเท็จจริงที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence Based) เหมือนกับว่า “รู้เขารู้เรารบสิบครั้งชนะสิบครั้ง” ก็ตาม แต่ในโลกของ ความเป็นจริงละในทางปฏิบัติมันไม่ง่ายอย่างที่คิด

ดังนั้นการจัดทำข้อมูล จนถึงการนำไปสร้างเป็นระบบฐานข้อมูล เพื่อใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนหรือพื้นที่ มีประเด็นสำคัญที่จะทำให้สามารถเข้าใจ สร้างและใช้ข้อมูลได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากขึ้น สามารถสรุปได้ดังนี้คือ

ความครอบคลุมของข้อมูล ความเข้าใจโดยทั่วไป หมายถึงเป็นชุดของข้อมูล ที่บ่งบอกถึงสถานภาพของ “ประเด็น” หรือ “เรื่อง” ในพื้นที่ที่เราจะจัดการในชุมชน ชนบทและชุมชนที่สูง ความครอบคลุมก็ต้องมีฐานข้อมูลอย่างน้อยใน 4 กลุ่ม คือ ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง ระบบการผลิตในภาคเกษตร/นอกภาคเกษตรและระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคม และการจัดการ และในพื้นที่ก็คือ ลุ่มน้ำใหญ่ ลุ่มน้ำย่อย ชุมชน และหมู่บ้าน

ความสมบูรณ์ของข้อมูล ได้แก่ รายละเอียดของแต่ละข้อมูลที่จะลงลึกมากน้อยเพียงใด เช่น การผลิตภาคเกษตรกรรม ข้อมูลที่บอกว่าชุมชนทำเกษตรอะไรบ้าง จะมีความสมบูรณ์ระดับหนึ่ง แต่ถ้าลงลึกในแต่ละพืชให้ครอบคลุมถึงพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมีและยาฆ่าแมลง วิธีการปลูก การบำรุงรักษา

ความสามารถในการบ่งบอกถึงสถานภาพและการเปลี่ยนแปลง ก็คือ เป็นข้อมูลชุดต่างๆ ในแต่ละเรื่อง แต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น แผนที่ป่า แสดงการปกคลุมของป่า ย้อนหลัง เมื่อ 5 – 10 ปี และปีปัจจุบัน จะทำให้เห็นการประเมินสถานภาพของป่าได้ดียิ่งขึ้น

ความถูกต้องน่าเชื่อถือของข้อมูล เรื่องนี้มีความแปรปรวนสูงตามแหล่งที่มา วิธีการได้มาของข้อมูลแต่ละชุด ถ้าเป็นแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศสีหรือแผนที่ดาวเทียมเป็นข้อมูลที่มีเรื่องของความชัดเจนที่ถกเถียงไม่ได้ จะมีความน่าเชื่อถือสูง ส่วนข้อมูลที่เป็นการทำสำมะโน ก็จะมี ความถูกต้องน่าเชื่อถือได้กว่าข้อมูลที่ต้องทำการสุ่มตัวอย่าง สำหรับข้อมูลที่เป็นความคิดเห็น หรือให้ผู้ที่เป็นเจ้าของข้อมูล ประเมินการ ก็จะมี ความน่าเชื่อถือต่ำ

หน่วยของข้อมูลเรื่องนี้ค่อนข้างมีปัญหาเกี่ยวกับระบบ เช่น ป่าแห่งหนึ่งในระบบใหญ่ หน่วยของข้อมูลอาจถูกกำหนดโดยอาณาเขตลุ่มน้ำ ระบบรองลงไป คือ ประเภทของป่าที่อยู่ในลุ่มน้ำนั้น และระบบเล็กลงมา คือ ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าแต่ละประเภท เช่นเดียวกับข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมในระบบใหญ่ คือ ชุมชนต่าง ๆ ในลุ่มน้ำ ตำบล ระบบรองลงมา คือในแต่ละชุมชน และระบบเล็กกว่านั้นคือ ระบบเศรษฐกิจและสังคมแต่ละครัวเรือนและปัจเจก หน่วยของข้อมูลเป็นเรื่องที่ผู้วางระบบฐานข้อมูลก็ดี หรือผู้นำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ก็ดีต้องเข้าใจและเลือกใช้/ แบ่งให้ถูกต้องกับการวิเคราะห์

ความทันสมัยของข้อมูล ได้แก่ มีข้อมูลชุดเดียวกันแต่ได้ถูกปรับปรุง/เพิ่มเติมข้อเท็จจริงใหม่ในแต่ละเรื่อง แต่ละช่วงเวลาที่เป็นปัจจุบัน เรื่องนี้มีความยุ่งยากในการจัดทำมากน้อยต่างกันในแต่ละประเภทของข้อมูล เช่น ข้อมูลแผนที่ดาวเทียมที่มีการส่งข้อมูลลงมาอย่างต่อเนื่อง จะทำให้การทำให้ข้อมูลมีความทันสมัย มีความสำเร็จสูง หรือถ้าเป็นข้อมูลที่เป็นของจริงและได้มีการบันทึกตลอดเวลาหรือแต่ละช่วงเวลาก็จะสามารถทำให้ทันสมัยได้พอสมควร เช่น เกษตรกรมีการบันทึกต้นทุน -รายได้จากการขายผลผลิตในแต่ละช่วงเวลา หากนำมาประมวลก็จะเห็นความทันสมัยของข้อมูล สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจระดับครัวเรือน จะมีปัญหา มากทั้งในด้านความถูกต้องแม่นยำและการทำให้ข้อมูลทันสมัย ณ ปัจจุบัน เนื่องจากธรรมชาติของข้อมูลที่มาจากความจำ ประสบการณ์ และความเห็นจะมีความคลาดเคลื่อนสูง วิธีที่จะทำให้ข้อมูลประเภทนี้มีความถูกต้องแม่นยำและทำให้ทันสมัยได้ จะต้องได้มาจากการบันทึกข้อมูลโดยครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอ เมื่อนำข้อมูลนี้มาใช้ก็จะมีโอกาสที่ได้ข้อเท็จจริงในระดับหนึ่งและสามารถทำให้ทันสมัยได้ เช่น การทำบัญชีการผลิตและเศรษฐกิจครัวเรือน แต่กระนั้นก็ตามการที่ครัวเรือนจะบันทึกข้อมูลทุกวัน ทุกสัปดาห์ ทุกเดือน ก็ไม่เป็นเรื่องที่ครัวเรือนทำได้ตามธรรมชาติ ดังนั้นในทางปฏิบัติอาจจำเป็นต้องมีเจ้าหน้าที่หรืออาสาสมัครช่วยเก็บข้อมูลรายครัวเรือน นำมาแจกแจงพิมพ์ลงในแบบบันทึกบัญชีการผลิตและเศรษฐกิจครัวเรือน

โดยสรุปการได้มาซึ่งข้อมูลระดับลุ่มน้ำ ตำบล ชุมชน และครัวเรือน เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาให้เกิดความสมดุลทั้งระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชุมชน เป็นเรื่องที่ต้องทำและต้องใช้ แต่ปัญหาในเรื่องความครอบคลุม ความสมบูรณ์ ความสามารถในการบ่งบอกความเปลี่ยนแปลง การทำให้ทันสมัย ให้มีการจำแนกเป็นหน่วยต่าง ๆ ของข้อมูล จะต้องแก้ไขและพัฒนาต่อไป รวมทั้งการได้มา -การปรับปรุงและการใช้ข้อมูลที่ใช้ได้ผลในภาคปฏิบัติ ซึ่งจะได้สังเคราะห์เพื่อเป็นแนวปฏิบัติต่อไป

**กลไกและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการ
ฐานข้อมูลและการใช้ประโยชน์ฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนา
ชุมชนแบบบูรณาการ**

ตามที่ได้กล่าวถึงแนวคิดและหลักการ เกี่ยวกับประเด็นการพัฒนาโดยใช้ข้อมูลไปแล้วนั้น องค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาแนวนี้อีกประการหนึ่งก็คือ กลไกผู้ปฏิบัติหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการฐานข้อมูลและการใช้ประโยชน์ฐานข้อมูลด้านการพัฒนา กล่าวคือ “ใครจะเป็นผู้ปฏิบัติ” ซึ่งในทางวิชาการได้มีข้อเสนอแนะไว้พอสมควร เช่น แนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้เสีย แนวคิดเกี่ยวกับความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ เป็นต้น

ในสาระสำคัญผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในแนวทางนี้ ประกอบไปด้วยคนในชุมชนที่อยู่กับปัญหา ต้องการแก้ปัญหา หรืออยากได้การพัฒนาทำให้ปัญหาของเขาคเล็ดลอย ทำให้ได้รับผลของการพัฒนาที่ทำให้วิถีชีวิตของเขาดีขึ้น นอกจากนั้นเขาเป็นผู้ที่มีประสบการณ์สัมผัสรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่ทำให้การดำรงชีพเขายากลำบากไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความร่วมมือ การแข่งขันหรือข้อขัดแย้งที่ดำรงอยู่และแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ต่างๆ นอกจากนั้นเขายังรับรู้ถึงผลกระทบที่มาจากกฎเกณฑ์ ระบบและ

กฎหมายที่มาจากนอกชุมชน และที่มาจากคนนอกชุมชนที่เข้ามาในชุมชนทั้งในแง่บวก และลบ ซึ่งในทางวิชาการ คนในชุมชนชนบท/ที่สูง เขามีจุดแข็งและจุดอ่อน เมื่อเผชิญกับ ปัญหาตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ในอดีตเขาเคยใช้จุดแข็งเป็นการช่วยเหลือต่างตอบแทนกันเข้าไปจัดการกับปัญหา การใช้อำนาจความรู้ภูมิปัญญาเดิมที่ใช้จัดการได้กับปัญหาที่ ซับซ้อนและควบคุมยากมากขึ้น แต่พวกเขาก็มีจุดอ่อนตรงที่ไม่สามารถปรับตัวกับอิทธิพล ที่มาจากภายนอก เพราะขาดการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ขาดความรู้ เทคโนโลยี ขาดทุนหรือ ปัจจัยการผลิต ที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงแบบใหม่ที่รวดเร็วและซับซ้อนมากขึ้น ขาด อำนาจต่อรองกับอำนาจรัฐและทุนที่มีพลังเหนือกว่า

ดังนั้นในทางวิชาการ การพัฒนาที่ได้ผลที่สุดก็คือ ให้คนในชุมชนสามารถ ปรับตัวได้ สามารถดึงจุดแข็งที่เคยมีอยู่มาปรับใช้ได้ สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาที่ เขาต้องการได้ และสามารถต่อรองกับอำนาจที่เหนือกว่าได้ระดับหนึ่ง ความสามารถ ดังกล่าวต้องการการสร้างเสริมหรือสร้างใหม่โดยอาศัยจุดแข็งของนักพัฒนาที่มาจาก ภายนอกชุมชน ดังนั้นกลไกที่สำคัญที่สุดและเป็นจุดแตกหักของการพัฒนาในชุมชนก็คือ ผู้นำต่างๆ แกนนำ กลุ่มองค์กรและสถาบันที่อยู่ในชุมชน เช่น วัดและโรงเรียน จะเป็น กลไกที่เป็นผู้ปฏิบัติ เป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรง หรือเป็นผู้ได้รับผลกระทบหากมีการ พัฒนาที่ผิดพลาดเกิดขึ้น และการเสริมสร้างความสามารถที่ได้ผลมากที่สุด ก็คือ การ ทำงานร่วมกับนักพัฒนาที่มาจากภายนอก ที่เข้าไปหนุนช่วยโดยใช้ข้อมูล ความรู้ที่ เหมาะสมผ่านกระบวนการที่ประณีต ทั้งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นและกระบวนการที่ต้องถ่วง เป็น การเสริมสร้างความสามารถทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่ได้ผล มากที่สุด

ในที่นี้ กลไกที่หนึ่ง คือ ผู้นำ แกนนำ กลุ่ม องค์กรและสถาบันในชุมชน รวมถึงเครือข่ายข้ามชุมชน แต่เพื่อให้เกิดผลสมบูรณ์ตามแนวคิดและหลักการที่กล่าวมาแล้ว จำเป็นต้องมี กลไกที่สอง คือ เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ ภายนอก ที่มีภารกิจในการพัฒนาชุมชนนั้นๆ เป็นผู้ que เข้าไปสัมผัสและทำงานกับชุมชนแบบเข้มข้นในระบบราชการ โดยมีเจ้าหน้าที่ต่างๆ เช่น พัฒนาการ เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่สาธารณสุขของ รพสต. เป็นต้น สำหรับกรณีของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ได้แก่ นักพัฒนาที่รับผิดชอบในหมู่บ้านของพื้นที่เป้าหมายของศูนย์ฯ นักพัฒนาที่ทำงานระดับชุมชน เท่าที่ผ่านมามีส่วนใหญ่มักจะทำงานเฉพาะด้าน เช่น เกษตรตำบล จะรับผิดชอบด้านการพัฒนาเกษตรกรรม หรือ เจ้าหน้าที่ของ ศูนย์ฯ จะรับผิดชอบเรื่องการส่งเสริมการเกษตรตามแผนงานเฉพาะด้าน เช่น การปลูกไม้ผล การจัดทำแปลงสาธิต ฯลฯ ทั้งหมดนี้ถือว่าได้ผลดีแต่ก็มีข้อพิจารณาว่า แท้ที่จริงแล้ว ปัญหาของชุมชนนั้นๆ คงมีมาก แต่การแก้ไขด้วยโครงการที่มีลักษณะเฉพาะ จะไม่สามารถจัดการกับปัญหาของชุมชนได้แบบครบวงจร และอาจไม่สามารถเพิ่มความสามารในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนได้เท่าที่ควร

ประเด็นทางแนวคิดและแนวทางการพัฒนาจึงอยู่ที่ ไม่มากก็น้อยอาจเป็น จะต้องมีการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของกลไกที่ 2 กับผู้นำ แกนนำและกลุ่มต่างๆ (กลไกที่ 1) ในการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ศักยภาพและข้อจำกัดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบเชื่อมโยง โดยใช้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ทั้งจากภายนอกและภายในชุมชน อย่างเข้มข้นจนเป็นที่ยอมรับร่วมกัน และเมื่อเข้าใจสถานการณ์ปัญหาแบบเชื่อมโยงแล้ว จะต้องร่วมกันใช้ข้อมูลข้อเท็จจริงเพิ่มเติมประกอบกับการใช้องค์ความรู้ เทคโนโลยีที่เหมาะสม หาทางแก้หรือแนวทางการพัฒนาแบบบูรณาการร่วมกัน วิเคราะห์จนได้มาซึ่ง “แผนงานและโครงการที่มีลักษณะเป็นแผนปฏิบัติ” ชุมชนรู้ว่า จะต้องทำอะไรก่อน -หลัง รู้ว่าเรื่องใดต้องทำแล้วจะสามารถพลิกฟื้นวิถีชีวิตของเขา แผนงานและโครงการดังกล่าวจึงกลายเป็นเสมือน Road Map ที่เข้าใจตรงกัน ระหว่างชุมชนกับนักพัฒนาและภายใต้แนวทางหรือแผนงานดังกล่าว ก็จะถูกประสานขับเคลื่อนทั้งจากภายในและภายนอก แผนงานและโครงการที่เกิดขึ้นหลัง หรือจะเกิดขึ้นใหม่ หรือต้องปรับเปลี่ยนจากที่เคยทำมาจะเป็นโครงการที่บอกได้ว่า ผลลัพธ์ของโครงการหนึ่งจะไปเสริมอีกโครงการหนึ่งต่อไปเรื่อยๆ จนเห็นผลลัพธ์รวม ก็คือ การพัฒนาแบบครบวงจร ลักษณะดังนี้จะเห็นการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกผัน เห็นที่มา -ที่ไป และผลลัพธ์ที่ชัดเจนกว่าเดิมอย่างมาก

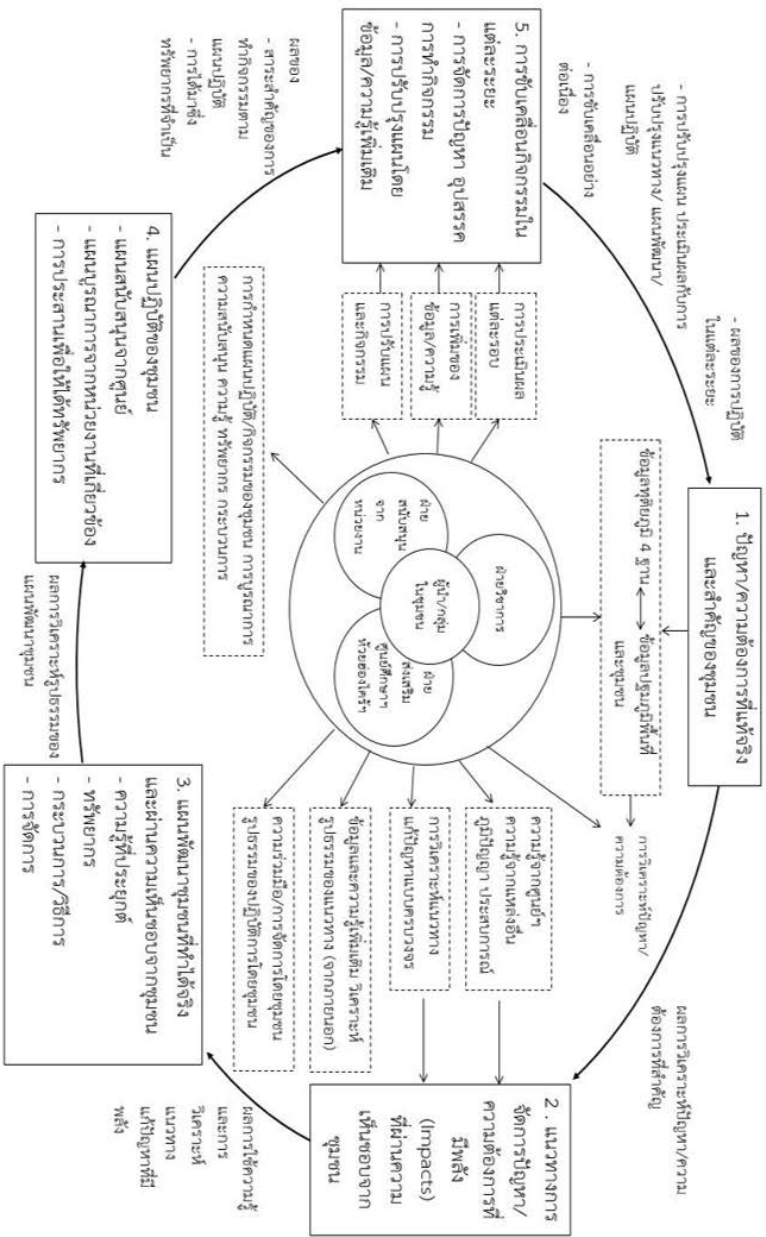
แนวคิดและหลักการดังกล่าวน่าจะถูกต้องแต่การที่จะให้เกิดความร่วมมือระหว่างกลไกที่ 1 และกลไกที่ 2 ดังกล่าวเป็นเรื่องใหญ่ ปฏิบัติยาก ทางออกในเชิงรูปธรรมที่เป็นไปได้มากที่สุดในสถานการณ์ปัจจุบัน คือ ต้องมี กลไกที่สาม คือ ผู้สนับสนุนด้านข้อมูล องค์กรความรู้ และกระบวนการให้เกิดแผนงานบูรณาการตามที่กล่าวข้างต้น ดังนั้นการดำเนินการของโครงการฯ นี้ กลไกที่ 3 ที่ทำในเรื่องนี้ คือ ทีมวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดำเนินการจัดทำข้อมูลให้มีความทันสมัย และที่สำคัญคือการนำฐานข้อมูลไปใช้ประโยชน์ด้านการพัฒนาผ่านขั้นตอนและกระบวนการที่ประณีตเพื่อก่อให้เกิดแผนงานและโครงการพัฒนาระดับชุมชน/หมู่บ้านแบบบูรณาการจนได้ผล

ตอนที่ 3

ขั้นตอนและกระบวนการการ “จุดระเบิดจากภายใน” โดยใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ของศูนย์ไปพัฒนาอย่างบูรณาการในระดับ ชุมชน

การบริหารจัดการฐานข้อมูลและการใช้ประโยชน์ฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาในชุมชน/ พื้นที่เป้าหมาย ซึ่งในที่นี้ก็คือ หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ซึ่งมีเงื่อนไขและบริบทเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกันตามศักยภาพ ข้อจำกัด เงื่อนไขและองค์ประกอบของแต่ละหมู่บ้าน ทั้งทางลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ระบบการผลิตและการประกอบอาชีพ ระบบสังคมและวัฒนธรรม การใช้ที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนแล้วแต่สัมพันธ์เชื่อมกันอย่างเป็นระบบ และได้รับผลพวงจากการพัฒนาในระดับต่างๆ ที่แตกต่างกัน ดังนั้นแนวทางการแก้ไขหรือแนวทางการพัฒนาต่างๆ ในระดับชุมชนหรือหมู่บ้าน จึงจำเป็นต้องเข้าใจสถานการณ์ ศักยภาพ และข้อจำกัดของการพัฒนาที่แตกต่างกันในการนำไปสู่ความสมดุลระหว่างระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชุมชนบนที่สูงด้วยการใช้ข้อมูลเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา กำหนดแนวทางการพัฒนาและกำหนด “แผนปฏิบัติที่มีชีวิต”

ดังนั้นเบื้องต้นของการทำให้แนวคิดและหลักการมีผลในทางปฏิบัติได้จริง ในกรณีของโครงการวิจัยชิ้นนี้ จึงได้กำหนดพื้นที่นำร่องและมีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงานที่ลื่นไหลเชื่อมโยงและประณีต ปรากฏสาระสำคัญตามแผนภูมิที่ 1 บทสรุปกระบวนการ “จุดระเบิดจากภายใน” โดยใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ไปพัฒนาอย่างบูรณาการในชุมชน และรายละเอียดของขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงานในส่วนถัดไป

แผนภูมิที่ 1 บทสรุปกระบวนการ “จุดระเบิดเชิงภาคภายใน” โดยใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ที่พัฒนาอย่างบูรณาการในชุมชน

การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการที่แท้จริงและสำคัญของชุมชน

การเตรียม Input

ขั้นตอนและกระบวนการเตรียมการในการใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ไปวิเคราะห์ปัญหาความต้องการที่แท้จริงและสำคัญของชุมชน ต้องดำเนินการเตรียมการใน Input ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ ประกอบไปด้วย

- เบื้องต้นจะต้องมีการบูรณาการระหว่างฐานข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องและจำเป็นสำหรับการพัฒนา (Database) อย่างน้อย 4 ฐานสำคัญในพื้นที่เป้าหมาย ทั้งจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จำเป็นไว้ก่อนแล้ว มาทำการจัดระบบหมวดหมู่เพื่อเป็น “จุดตั้งต้น” โดยมีสาระสำคัญดังนี้คือ

- **ฐานข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ** ใช้ข้อมูลแผนที่จาก Google Earth (1: 4000) บูรณาการร่วมกับฐานข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมพัฒนาที่ดิน กรมอุทยาน กรมชลประทาน ฯลฯ เพื่อจัดทำเป็นแผนที่หลัก ซึ่งประกอบไปด้วย ขอบเขตชุมชน พิกัดของพื้นที่สาธารณะที่สำคัญ (เช่น บ่อเก็บน้ำ วัด โรงเรียน และพื้นที่เสี่ยงภัยธรรมชาติ) ข้อมูลแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภค-บริโภค (เขื่อนสายน้ำ เส้นทางเดินของน้ำ ข้อมูลแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ระบบการจัดการน้ำและพื้นที่รับน้ำ เหล่านี้เป็นต้น จัดเก็บไว้ในรูปแบบของไฟล์ดิจิทัล เช่น Shape file และ Google Earth เพื่อให้ง่ายต่อการใช้ประโยชน์

- **ข้อมูลการใช้ที่ดิน** ใช้ข้อมูลแผนที่จาก Google Earth (1: 4000) บูรณาการร่วมกับฐานข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดินของกรมพัฒนาที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนขอบเขตพื้นที่ป่า พื้นที่ทำกิน พื้นที่อยู่อาศัย แผนที่รายแปลง จากหน่วยงานที่เคยทำในพื้นที่ เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยาน อบต. ฯลฯ) จัดทำเป็นแผนที่หลักเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร โดยจัดเก็บในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล เช่น Shape file และ Google earth เป็นต้น

➤ **ข้อมูลระบบการผลิตและเศรษฐกิจชุมชน** - บูรณาการจาก

ฐานข้อมูลทะเบียนเกษตรกร ของสำนักงานเกษตรอำเภอ, ฐานข้อมูลทะเบียนเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายครัวเรือน ของ สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด ฐานข้อมูลทะเบียนเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะเลี้ยงสัตว์น้ำ ของสำนักงานประมงจังหวัด เหล่านี้เป็นต้น

➤ **ข้อมูลประชากร สังคมและการจัดการ** - บูรณาการจาก

ฐานข้อมูล จปฐ. และ กชช 2ค. จากสำนักงานพัฒนาชุมชน แผนชุมชน เหล่านี้เป็นต้น นอกจากนี้ได้ทำการเก็บรวบรวมแผนงาน/ โครงการพัฒนาในแต่ละพื้นที่ และผลการพัฒนาที่ผ่านมาทั้งจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ และหรือหน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

- นอกจากข้อมูลทุติยภูมิดังกล่าวทั้ง 4 ฐานแล้ว จะพบว่าแม้ฐานข้อมูลจะมีความครอบคลุมในหลักการ แต่ในทางปฏิบัติให้เกิดความถูกต้องและสมบูรณ์จำเป็นต้องมีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิเพิ่มเติมจากภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลเกี่ยวกับระบบการผลิตและเศรษฐกิจระดับครัวเรือน ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต้นทุน ผลตอบแทนจากระบบการผลิต (ในแต่ละหมู่บ้าน) ที่ได้มาจากการสำรวจจัดเก็บเพิ่มเติม โดยใช้แบบบันทึกบัญชีการผลิตและเศรษฐกิจระดับครัวเรือน เพื่อให้เกิดการชี้เป้าปัญหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและพื้นที่ และแนวทางการพัฒนาที่มีพลังและได้ Impact กับผู้คนจำนวนมาก

- การเตรียมกลไกการขับเคลื่อนปฏิบัติการระดับพื้นที่ระหว่าง 3 ส่วน ได้แก่ ฝ่ายวิชาการและขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ส่วนท้องถิ่น เช่น อปท.หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง) ส่วนชุมชน/ ครัวเรือน เช่น ผู้นำแกนนำ เพื่อให้เกิดการใช้ข้อมูลนำไปสู่การวิเคราะห์ประเมินสถานภาพ ศักยภาพและข้อจำกัดในแต่ละด้านและเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาแบบองค์รวม กำหนดแผนงานและโครงการแบบบูรณาการในระดับพื้นที่ ที่มีพลังมากพอที่จะทำให้ผู้คนส่วนใหญ่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตลอดจนรวมถึงการใช้ความรู้

และเทคโนโลยีแบบบูรณาการและเชื่อมโยงอย่างเป็นองค์รวม ทั้งความรู้และเทคโนโลยีโดยตรงจากศูนย์ฯ ก็ดี ความรู้และเทคโนโลยีโดยอ้อมจากศูนย์ฯ ก็ดี ความรู้และเทคโนโลยีภายนอกและภูมิปัญญาที่ดี หรือความรู้และเทคโนโลยีใหม่ที่ต้องการและยังขาดอยู่ต้องดำเนินการเพิ่มเติมในลักษณะ Research on Demand ก็ดี ไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิด การจัดการที่ (ก) เหมาะสมตามภูมิสังคมและภูมินิเวศ และ (ข) เข้าไปตอบโจทย์ปัญหาความต้องการที่แท้จริงและสำคัญของชุมชนและพื้นที่ โดยเฉพาะการจัดการผลิตและตลาดแบบครบวงจร ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

กระบวนการนำ Input ไปสู่การวิเคราะห์ปัญหา

- กระบวนการนำเอา input ที่ได้จากการเตรียมการไปสู่การขับเคลื่อนปฏิบัตินั้น เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาแบบเชื่อมโยงและองค์รวม หัวใจสำคัญของขั้นตอนนี้คือ การวิเคราะห์ข้อมูลและทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่จริง หรือการ “ชี้เป้า” โดยคำนึงถึงศักยภาพ ข้อจำกัดและความเป็นไปได้ในพื้นที่และความร่วมมือจากภาคีหลายภาคส่วนทั้งในและนอกพื้นที่ ซึ่งการกำหนดแนวทางพัฒนาพื้นที่มีหลักคิดสำคัญคือ ต้องครอบคลุมผู้ได้รับประโยชน์ส่วนใหญ่ของชุมชนหรือพื้นที่เป็นสำคัญ แนวทางการพัฒนาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นต้องมี Impact สูงต่อผู้คนจำนวนมากในชุมชนและพื้นที่ โดยแนวทางการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาพื้นที่แบบองค์รวมมีขั้นตอนการดำเนินงานใน 2 ส่วนสำคัญคือ

(1) การตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูลให้ครอบคลุม สมบูรณ์ ถูกต้องและแม่นยำมากขึ้น เบื้องต้นจะต้องใช้เวทีประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างกลไกฝ่ายวิชาการและฝ่ายขยายผลของศูนย์ฯ และแกนนำในชุมชนและพื้นที่เป้าหมายร่วมกันดำเนินการตั้งแต่ การตรวจสอบข้อมูลความถูกต้องของข้อมูล รวมถึงมีการปรับแก้ไขและเพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดร่วมกับชุมชน เพื่อให้ฐานข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน โดยแบ่งตามฐานข้อมูล 4 ฐาน คือ

➤ ด้านกายภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศ จะทำการตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูล เช่น ข้อมูลระบบน้ำเพื่อการเกษตร ข้อมูลสถานที่สำคัญ ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของสภาพนิเวศ จุดเสี่ยงภัยในพื้นที่ การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของพื้นที่ป่า ฯลฯ

➤ ด้านการใช้ที่ดิน ทีมวิชาการจะทำการตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูล เช่น การวางขอบเขตประเภทของการใช้ที่ดินในชุมชน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน หรือการเปลี่ยนแปลงของแผนที่รายแปลง(ขนาด ระบบผลิต รายชื่อเจ้าของแปลง) ฯลฯ

➤ ด้านการผลิต เศรษฐกิจ และการตลาด ทีมวิชาการใช้วิธีการสรุปข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ และเขียนลงบนกระดาษฟิลิปชาร์ท (Filpchart) เพื่อนำเสนอและสอบถามเกี่ยวกับความถูกต้องของฐานข้อมูลเดิมกับแกนนำของชุมชน และทีมวิชาการได้ทำการตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูลที่ไม่สามารถหาข้อมูลได้จากข้อมูลภายนอกจากการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากภายใน เช่น ต้นทุนการผลิต การตลาดของผลผลิตในชุมชน รายได้-รายจ่าย(ทั้งในและนอกภาคเกษตร) ฯลฯ

➤ ด้านประชากรสังคม และการจัดการ ทีมวิชาการใช้วิธีการสรุปข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ และเขียนลงบนกระดาษฟิลิปชาร์ท (Filpchart) เพื่อนำเสนอและสอบถามเกี่ยวกับความถูกต้องของฐานข้อมูลเดิมกับแกนนำของชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการประกอบกรวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน

(2) การนำข้อมูลไปวิเคราะห์สถานการณ์ ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาแบบองค์รวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการผลิตและตลาดที่มี Impact และได้กับคนจำนวนมาก โดยต้องให้ความสำคัญกับการใช้ฐานข้อมูลหรือชุดสารสนเทศหลายๆ ชุดที่มีความถูกต้องสมบูรณ์ เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกันหรือการนำเอาข้อมูลสารสนเทศไปใช้เพื่อการเปรียบเทียบเชิงพื้นที่ ซึ่งแนวทางการใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์หรือเปรียบเทียบเชิงพื้นที่จะต้องทำการค้นคว้าและเลือกพิจารณาแต่ละข้อมูลว่าจะหยิบเอาตัวใดขึ้นมาใช้ เช่น การประเมินสถานการณ์ทางการผลิตและตลาดของแต่ละพื้นที่ อาจต้องพิจารณาข้อมูลตั้งแต่ในเรื่องของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ระบบกรรมสิทธิ์และการถือครองฐานทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า ระบบชลประทานและอื่นๆ ร่วมกับการประเมินสถานการณ์ทางการผลิตที่ต้องพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการผลิตพืชและสัตว์ชนิดต่างๆ ต้นทุนและผลตอบแทนที่ได้รับในแต่ละพืชและสัตว์ที่เป็นอาหารและรายได้ สถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจครัวเรือน ต้องพิจารณาข้อมูลรายรับ-รายจ่าย ทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรของแต่ละครัวเรือนประกอบกัน เหล่านี้เป็นต้น ขึ้นตอนและกระบวนการในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาแบบองค์รวม มีองค์ประกอบสำคัญดังนี้คือ

➤ การประสานความร่วมมือระหว่าง เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบและปฏิบัติงานในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ รวมถึงแกนนำชุมชน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันและตรงกันประเด็นเกี่ยวกับ แนวคิด แนวปฏิบัติ แนวทางในการขับเคลื่อน รวมถึงกลยุทธ์ในการทำงาน เพื่อขยายและเชื่อมโยงเครือข่ายภาคีการพัฒนาในทุกระดับให้มีความเข้าใจร่วมกันและตรงกันซึ่งปฏิบัติการดังกล่าวถือเป็นหัวใจสำคัญเบื้องต้นที่ส่งผลกระทบต่อของการขับเคลื่อนและปฏิบัติการในพื้นที่แบบบูรณาการ

➤ การประสานความร่วมมือระหว่าง เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบและปฏิบัติงานในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ รวมถึงแกนนำชุมชน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันและตรงกันประเด็นเกี่ยวกับ แนวคิด แนวปฏิบัติ แนวทางในการขับเคลื่อน รวมถึงกลยุทธ์ในการทำงาน เพื่อขยายและเชื่อมโยงเครือข่ายภาคีการพัฒนาในทุกระดับให้มีความเข้าใจร่วมกันและตรงกันซึ่งปฏิบัติการดังกล่าวถือเป็นหัวใจสำคัญเบื้องต้นที่ส่งผลกระทบต่อของการขับเคลื่อนและปฏิบัติการในพื้นที่แบบบูรณาการ

➤ การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างกลุ่มผู้นำและทีมงาน กระบวนการนี้เป็นขั้นตอนในการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้นำ ผู้รู้ในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ และทีมงานวิจัย ได้ร่วมพูดคุยภายใต้บรรยากาศแบบเป็นกันเอง ทั้งนี้กระบวนการกำหนดแนวทางที่เกิดขึ้นมีข้อจำกัดในการระดมคนทั้งชุมชนได้ จึงใช้วิธีการจัดเวทีพูดคุยแบบมีส่วนร่วมและเป็นกันเองระหว่างกลุ่มผู้นำและทีมงาน ซึ่งมั่นใจได้ระดับหนึ่งว่าผู้นำจะมีพลังในการนำข้อมูลที่ได้มาถ่ายทอดและพูดคุยกับชาวบ้านท้ายสุดข้อมูลที่ได้จะสะท้อนกลับมาว่าชาวบ้านเห็นด้วยหรือไม่

➤ การนำข้อมูลสรุปทั้ง 4 ฐาน ทำการปริ้นท์เอาท์ข้อมูล เช่น ข้อมูลกายภาพและการใช้ที่ดิน ได้แก่ แผนที่ต่างๆ ข้อมูลทางด้านประชากร ได้แก่ สัดส่วนวัยแรงงาน และวัยพึ่งพิง ข้อมูลการประกอบอาชีพหลัก-รอง ข้อมูลทางด้านการผลิต ได้แก่ การใช้ปัจจัยการผลิต ต้นทุนและผลตอบแทนของการผลิตภาคการเกษตร ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้-รายจ่ายในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร หนี้สินและเงินออม ซึ่งได้มีบูรณาการข้อมูลหลายระดับ จากระดับครัวเรือนเพื่อให้เห็นถึงภาพกว้างในระดับชุมชนถึง ระบบการผลิต ต้นทุนผลตอบแทนรายพืช ศักยภาพด้านตลาดในแต่ละชนิดพืช

➤ หลักปฏิบัติสำคัญที่เกิดขึ้นในกระบวนการนี้คือ การนำข้อมูลและการรับรู้ข้อมูล มาใช้เป็นจุดเริ่มต้นสร้าง “กระบวนการจุดระเบิดภายใน” ว่าจะทำเรื่องนี้ไปทำไม นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอะไร การนำข้อมูลที่มีความถูกต้องสมบูรณ์และครบถ้วนทั้งหมดซึ่งในทางปฏิบัตินั้นเป็นไปได้ยาก แต่สิ่งสำคัญกว่านั้นคือการนำเอาข้อมูลที่สมบูรณ์ระดับหนึ่งมาเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของปัญหา ทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหาบริบทและเงื่อนไขเชิงพื้นที่ร่วมกัน ระหว่างกระบวนการจะเกิดการเรียนรู้จากข้อมูลนั้น ซึ่งเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่มีความแม่นยำมากขึ้น ยังช่วยเพิ่มเติมข้อมูลใหม่ (อัปเดต) ข้อมูลซึ่งถือว่าเป็นการจัดการฐานข้อมูลไปในกระบวนการ ให้เกิดเป็นข้อมูลชุดใหม่ที่มีการพัฒนาความถูกต้อง ทันสมัยและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และนำไปสู่แนวทางการจัดการ

➤ การสร้างชุดสารสนเทศของข้อมูล (ที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ของข้อมูลที่เชื่อมโยงกันมากกว่า 1 ชุด) เพื่อกำหนดสถานการณ์-สาเหตุของปัญหา โดยการนำข้อมูลหรือสารสนเทศมากกว่า 1 ชุดมาดูร่วมกันจะทำให้เริ่มเห็นว่าถึงศักยภาพ ปัญหา ข้อจำกัดในระบบการผลิต เช่น ในชุมชนมีการใช้ต้นทุนและปัจจัยการผลิต (พันธุ์ ปุ๋ย ยา สารเคมี) เท่าไร เช่น ในกรณีของการผลิตข้าว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักในพื้นที่ อาจพบว่า มีต้นทุนเกี่ยวกับค่าพันธุ์ที่นำมาจากพื้นที่อื่นซึ่งมีราคาสูง หรือพืชอื่น ๆ ประสบปัญหาทางการตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งปัญหาและความต้องการของชุมชนโดยเฉพาะปัญหาที่มีความสำคัญ ปริมาณน้ำไม่เพียงพอในการทำเกษตรในฤดูแล้ง ความต้องการการจัดการด้านการตลาด เป็นต้น

➤ จากกระบวนการที่เกิดขึ้นข้างต้น นำมาสู่แนวทางการพัฒนาที่เกิดจากทำความเข้าใจ วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ แบบองค์รวมและเชื่อมโยง โดยขั้นตอนนี้จะใช้วิธีจัดเวทีพูดคุยแบบมีส่วนร่วมทำการสรุป “แผนที่ความคิด (Mind Mapping)” ที่สำคัญต้องมาจากข้อมูลทุกตัว จากนั้นมีการปรับปรุง ถกเถียงข้อมูลร่วมกันจนได้ผลการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุอย่างครบถ้วน ส่วนแนวทางที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมได้นั้น ต้องอาศัยความเป็นไปได้ของทางเลือก ตั้งแต่เทคนิควิธีการ ศึกษาความเป็นไปได้ทางการตลาด อีกทั้งองค์ความรู้ที่สนับสนุนทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน

➤ กระบวนการที่เกิดขึ้นที่มีวิชาการจากภายนอกและชาวบ้านจะช่วยกันระดมความคิดถึงประเด็นปัญหาและความต้องการจากชุมชนมาลำดับความสำคัญร่วมกันโดยทางทีมวิจัยกระตุ้นให้ชาวบ้านร่วมแสดงความคิดเห็นและลำดับความสำคัญและความเป็นไปได้ต่อสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่มีการปรับปรุงถกเถียงข้อมูล ทำให้เกิดความคิดใหม่ๆเพิ่มเติมขึ้น ทีมวิจัยร่วมซักถามบันทึกและรวบรวมข้อมูลความรู้ที่ได้จากผู้นำอย่างเป็นระบบ ผลที่ได้จากเวทีนี้จะพัฒนาเป็นกรอบในการกำหนดแนวทางการพัฒนา ดังตัวอย่างของกรณีวิเคราะห์ปัญหา

ผลที่ได้จากการวิเคราะห์จะช่วยชี้เป้าให้เห็นถึงสถานการณ์ในแต่ละเรื่อง และการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์สถานการณ์เหล่านี้มาเชื่อมโยงกันก็จะสามารถเข้าใจปัญหาสาเหตุได้อย่างเชื่อมโยงและสามารถนำไปวิเคราะห์แนวทางการจัดการปัญหาและความต้องการที่มีพลัง (impact) ที่ความเห็นชอบจากชุมชนและพื้นที่เป็นลำดับถัดไป

การวิเคราะห์แนวทางการจัดการปัญหาและความต้องการที่มีพลัง
(impact)
ที่ความเห็นชอบจากชุมชนและพื้นที่

การเตรียม input

- ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการที่แท้จริงและสำคัญของชุมชนและพื้นที่ ไม่เพียงแต่จะช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ปัญหาในแต่ละพื้นที่แบบเชื่อมโยงและเป็นองค์รวมแล้ว จะเริ่มช่วยชี้เป้าให้เห็นถึงแนวทางการจัดการปัญหาและความต้องการที่มีพลัง (impact) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าไปขับเคลื่อนจัดการผลิตและตลาดแบบครบวงจร โดยในขั้นต่อไปปฏิบัติต่อไปจำเป็นต้องต้องมี การเตรียมการในเรื่องของความรู้ที่เกี่ยวข้องและจำเป็นสำหรับการพัฒนา ซึ่งมีแนวคิด และหลักการใหญ่ๆ ที่ประกอบไปด้วย

- ความรู้ที่สามารถอธิบายถึงปัญหาสาเหตุที่เชื่อมโยงได้ในหลายระดับ คือ (1) ระดับมหภาค ได้แก่อิทธิพลจากภายนอกของโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม การเมืองการบริการจัดการของรัฐและความเชื่อที่เป็นวาทกรรม (2) ระดับปฏิบัติการในพื้นที่ของจังหวัดหรือรูปนั้นใหญ่เป็นระดับกลางเป็นเรื่องของผลกระทบ และการปรับตัวต่ออิทธิพลของภายนอกกับการเปลี่ยนแปลงภายในของพื้นที่และชุมชนและ (3) พื้นที่หมู่บ้านเป็นระดับจุลภาค คือผลกระทบและการปรับตัวของปัจเจกครัวเรือนและกลุ่มต่างๆในชุมชนเชิงวิถีชีวิตเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่ล้วนมีความเชื่อมโยงแนวตั้งของปฏิสัมพันธ์ 3 ระดับคืออิทธิพลของโครงสร้างและระบบอำนาจของรัฐและทุนส่งผลกระทบต่อความเป็นชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและการจัดการซึ่งท้ายที่สุดจะกระทบกับวิถีชีวิตของปัจเจกและครัวเรือนในความเชื่อมโยงแนวนอนในระดับจุลภาคก็คือวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ของการต่อสู้ดิ้นรนปรับความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกครอบครัวเครือญาติและชุมชนความรู้ที่อธิบายปัญหานี้ถ้าทำให้เกิดความเข้าใจได้จะสามารถเริ่มต้นได้อย่างถูกต้อง

- ความรู้เกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติการเพื่อจัดการกับปัญหาสาเหตุเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับวิธีคิดวิธีการจัดการการค้นหาและเลือกสรรทุนและทรัพยากรรวมตลอดจนเทคโนโลยีทั้งจากภายในและภายนอกทางที่เป็นเรื่องใหม่หรือเรื่องเดิมที่พื้นที่อื่นนำมาใช้และประสบความสำเร็จ

- ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนและจัดการกับการได้มาซึ่งความรู้ใน 2 ส่วนแรกแล้วนำไปสู่ปฏิบัติการรวมถึงการนำผลของปฏิบัติการไปสร้างวงจรย้อนกลับของการสร้างความรู้ที่มีการสะสมเพิ่มพูนหรือปรับมาอย่างต่อเนื่องในประเด็นนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นเรื่องของการจัดการความรู้

- ดังนั้นแผนงานโครงการพัฒนาเชิงพื้นที่หรือการพัฒนาโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง ระยะเวลาที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับชุมชนกับการจัดการความรู้ เพราะจะช่วยให้ยกระดับความสามารถในการสร้างและใช้ความรู้เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนจากการทบทวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์นำไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทดลองใช้จากบทเรียนกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ไปจนถึงปฏิบัติการของความสำเร็จหรือล้มเหลว บันทึกผลความรู้ใหม่เป็นความรู้เฉพาะพื้นที่ที่สามารถเผยแพร่แบ่งปันและสืบต่ออย่างมีประสิทธิภาพซึ่งในทางวิคิดเชื่อว่าหากกระบวนการดังกล่าวเป็นไปอย่างเข้มข้นตั้งแต่กระบวนการได้มาซึ่งความรู้ด้วยการแสวงหารวบรวมข้อมูลแยกแยะข้อมูลที่ต้องการและเป็นประโยชน์ใช้งานได้ทันทีนำมาเชื่อมโยงความสัมพันธ์สรุปขยายต่อเป็นความรู้ใหม่เพิ่มความยืดหยุ่นแต่แม่นยำในกรอบความคิดเปลี่ยนกระบวนการที่ค้นสามารถนำความรู้หลายๆเรื่องมาบูรณาการจนเป็นความรู้จริงทางปฏิบัติรู้แจ้งทางปัญญาจนนำไปปรับใช้ในการปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตดีขึ้นนอกจากนี้จะสามารถ จิตสำนึกร่วมในเชิงความสัมพันธ์แนวราบมีปฏิสัมพันธ์จนเกิดความไว้วางใจการมองสิ่งต่างๆ อย่างองค์รวมและมีบูรณาการสร้างบุคคลเรียนรู้ขยายสู่กลุ่มองค์กรแห่งการเรียนรู้สังคมแห่งการเรียนรู้และสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้

- จากหลักการดังกล่าวการแสวงหาสร้างและการนำความรู้ไปใช้จึงไม่ใช่ปฏิบัติการแบบแยกส่วนระหว่างการสร้างความรู้และการนำความรู้ไปใช้ ตรงกันข้ามมันเป็นปฏิบัติการเดียวกันไม่ใช่ความรู้แยกส่วนระหว่างการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของปัญหาและการแสวงหาแนวทางแก้ไขชี้แก่สาเหตุที่เชื่อมโยงได้มันไม่ใช่ปฏิบัติการแยกส่วนระหว่างนักวิจัยนักวิชาการกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา ทั้งผู้ที่อยู่ในพื้นที่และผู้ที่มีอิทธิพลและมีบทบาทกับภายนอก ซึ่งไม่ใช่ความรู้ที่ถูกสร้างเป็นช่วงๆ แต่เป็นความรู้สะสมเพิ่มพูนหรือเล็กล้มบางส่วนหรือทั้งหมด หากความรู้นั้นไม่สัมพันธ์กับปฏิบัติการกล่าวคือความรู้มีพลวัตในตัวของมันเองและจะเห็นได้เมื่อมีปฏิบัติการตามที่กล่าวมาแล้วดังนั้นการจัดการความรู้เกี่ยวกับศักยภาพของทุนจึงไม่ใช่ความรู้ที่ครอบงำทั้งวิถีคิดและเทคโนโลยีจากภายนอกหรือการลุ่มหลงในมายาคติภายในที่เคยมีอยู่ในเวลาและบริบทที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบันของพื้นที่

กระบวนการนำ Input ไปสู่การวิเคราะห์แนว

จากหลักการและแนวปฏิบัติเพื่อให้เกิดการสร้างความรู้ดังกล่าว ในการนำความรู้และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องและจำเป็นไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์โดยเฉพาะในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อตอบโจทย์การพัฒนาที่มีพลัง และเกิดการขับเคลื่อนจัดการแผนงานโครงการ ตลอดจนถึงกิจกรรมต่างๆ บนเงื่อนไขสำคัญที่ 1) สามารถทำได้จริง 2) เกิดการจัดการผลิตและตลาดแบบครบวงจร 3) ได้ประโยชน์กับผู้คน ชุมชนในพื้นที่จำนวนมากในพื้นที่ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นลักษณะของการเติมเต็มอีกหนึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาของศูนย์ฯ โดยเข้าไปสร้างและใช้ความรู้แบบครบวงจร ความรู้ที่ต้องการและจำเป็นในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นภายหลังที่ได้มีการใช้ข้อมูลและสารสนเทศเข้าไปดำเนินการวิเคราะห์ให้เห็นโจทย์และแนวทางการพัฒนาที่พ่วงก่อน ความรู้และเทคโนโลยีที่จำเป็นที่ต้องการเข้าไปขับเคลื่อนจะเกิดขึ้นตามมาจากหลังว่าในแต่ละพื้นที่ ต้องการความรู้ในเรื่องใด ระดับใด ความรู้เหล่านั้นต้องมาจากแหล่งไหน และความรู้จะถูกนำไปใช้อย่างไร ในลักษณะใด รูปแบบไหนจึงจะเข้าไปขับเคลื่อนจัดการได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องในแต่ละพื้นที่ ซึ่งความรู้และเทคโนโลยีดังกล่าวอาจไม่ได้มีการถูกนำไปใช้อย่างตรงไปตรงมา อาจไม่ใช่ความรู้

เชิงเดียวในการจัดการ หากแต่บางครั้งจำเป็นต้องมีการปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม มีการผสมผสานระหว่างความรู้ภายในที่มาจากประสบการณ์ การสั่งสมองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ากับวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่จากภายนอกพื้นที่ มีการบูรณาการเชื่อมโยงให้เกิดขับเคลื่อนปฏิบัติโดยใช้ความรู้แบบหลากหลายเพื่อให้เกิดการจัดการแบบครบวงจรในแต่ละส่วนแต่ละขั้นตอน เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งผลจากปฏิบัติการใน 4 หมู่บ้านพื้นที่นำร่องพบว่า การใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีที่จำเป็นสำหรับการขับเคลื่อนพัฒนาแบบองค์รวมและมีบูรณาการในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ นั้น ต้องอาศัยการบูรณาการความรู้และเทคโนโลยีที่มี 4 องค์ประกอบสำคัญดังนี้คือ

- ความรู้และเทคโนโลยีโดยตรงจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้

ความรู้และเทคโนโลยีประเภทนี้คือ ความรู้และเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นผ่านปฏิบัติการของศูนย์ฯ ที่ได้มีการศึกษา ทดลอง วิจัยและพัฒนา ณ ภายในศูนย์ฯ ก็ดี ภายในศูนย์เรียนรู้ 18 หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ดี ตลอดจนรวมถึงพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย ทดลอง ภายในพื้นที่อื่นๆ ของศูนย์ฯ ที่ได้มีการดำเนินการวิจัยค้นคว้าทดลอง ทั้งจากนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ เจ้าหน้าที่ ตลอดจนรวมถึงสถาบันการศึกษาภายใต้ความร่วมมือของศูนย์ฯ ได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนา โดยจำแนกเป็น 8 หมวดหมู่สำคัญ ประกอบไปด้วย 1) ด้านการศึกษาและพัฒนาแหล่งน้ำ 2) ด้านการพัฒนาป่าไม้ 3) ด้านการพัฒนาที่ดิน 4) ด้านพัฒนาการปลูกพืช 5) ด้านการพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต 6) ด้านการพัฒนาปศุสัตว์ 7) ด้านการพัฒนาประมง 8) ด้านการพัฒนาการเพาะเลี้ยงกบ และความรู้และเทคโนโลยีที่มาจากพื้นที่ขยายผลถ่ายทอดองค์ความรู้สู่การพัฒนาของศูนย์ฯ ที่ประกอบไปด้วย 33 ศูนย์เรียนรู้กระจายอยู่ใน 18 หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ อาทิเช่น กลุ่มอนุรักษ์ฝั่งธรรมชาติ หมู่ 8 บ้านปางกำแพงหิน ต.เทพเสด็จ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ วิชาทฤษฎีกลุ่มผู้ผลิตชาวบ้านต้นฝิ่ง โครงการส่งเสริมการผลิตและกระจายผลิตภัณฑ์พันธุ์ข้าวพันธุ์ดีสันป่าตอง 1 ในพื้นที่ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ ศูนย์เรียนรู้อุทยานชุมชนคนรักสุขภาพบ้านปางจำปี ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ ศูนย์เรียนรู้กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านป่าไผ่ ต.แม่โป่ง อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ ตลอดจนถึง 21 หลักสูตรการฝึกอบรมที่พร้อมสำหรับการถ่ายทอดโดยศูนย์ฯ อาทิเช่น การปลูกผักปลอดสารพิษ การผลิตข้าวคุณภาพดี การเลี้ยงไก่ไข่ เหล่านี้เป็นต้น

- **ความรู้และเทคโนโลยีภายนอกและภูมิปัญญา**

ความรู้และเทคโนโลยีประเภทนี้คือ ความรู้และเทคโนโลยีที่จำเป็นและขาดไม่ได้กล่าวคือ เป็นเงื่อนไขหรือองค์ประกอบหนึ่งที่น่ามาสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลวของการดำเนินงานขับเคลื่อนจัดการการผลิตและตลาดแบบครบวงจร ตามแผนงาน โครงการพัฒนาที่มีพลัง หากแต่องค์ความรู้ดังกล่าวได้มีการศึกษาทดลองวิจัยและพัฒนาบ้างแล้วจากหน่วยงานภายนอก ทางที่มิใช่การของโครงการฯ จึงได้ดำเนินการค้นคว้ารวบรวมและทำการสังเคราะห์เอาองค์ความรู้และเทคโนโลยีดังกล่าวนำมาปรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่โดยได้มีการผสมผสานให้เข้ากับองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มาจากความรู้และประสบการณ์ความชำนาญของชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ ให้เกิดการจัดการที่เหมาะสมและมีบูรณาการระหว่างความรู้ที่มาจากภายในและภายนอกตามภูมินิเวศและภูมิสังคม ความรู้และเทคโนโลยีประเภทนี้อาทิเช่น งานวิจัยเกี่ยวกับการเพิ่มผลผลิตและคุณภาพถั่วลิสงโดยกรมวิชาการเกษตร ภูมิปัญญาการเลี้ยงผึ้งโก้นธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง โดยเครือข่ายผู้เลี้ยงผึ้งโก้นธรรมชาติและสถาบันราชภัฏเชียงราย ความรู้เกี่ยวกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ขยายสู่พันธุ์จำหน่ายและวิธีการที่เหมาะสมกับนิเวศและความสามารถของชาวนาจากศูนย์วิจัยข้าวเชียงใหม่ องค์ความรู้การคัดเลือกข้าวแบบพันธุ์บริสุทธิ์จากสำนักวิจัยและกรมการข้าว ความรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการโครงการปลูกผักปลอดภัย การส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ กิจกรรมทางกาย และการลดใช้สารเคมีโดย สสส. งานวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตต้นพันธุ์กระเทียมโทนปลอดโรคในระดับชุมชน โดย สวทช. ร่วมกับประสบการณ์และความสำเร็จในการปลูกกระเทียมโทนที่ศรีสะเกษ/ ลำพูน และการทดลองตามภูมิปัญญาของผู้ปลูกกระเทียมบ้านป่าไผ่ เหล่านี้เป็นต้น

- **ความรู้และเทคโนโลยีใหม่ที่ต้องการ Research on Demand**

ความรู้และเทคโนโลยีประเภทนี้จะมีความคล้ายคลึงกับความรู้และเทคโนโลยีประเภทที่ 3) คือเป็นความรู้และเทคโนโลยีที่จำเป็นและขาดไม่ได้ เป็นเงื่อนไขหรือองค์ประกอบหนึ่งที่น่ามาสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลวของการดำเนินงานขับเคลื่อนจัดการการผลิตและตลาดแบบครบวงจร ตามแผนงาน โครงการพัฒนาที่มีพลัง หากแต่องค์ความรู้ดังกล่าวยังไม่ได้มีการศึกษา ค้นคว้า ทดลองและวิจัยมาก่อนตั้งจากศูนย์ฯ ก็นั้น จากภายนอกก็ดี ดังนั้นจำเป็นต้องมีการทำการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และวิจัยเพิ่มเติมในลักษณะ Research on Demand โดยศูนย์ฯ หรือศูนย์ฯ ดำเนินการร่วมกับสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และร่วมกับชุมชนและพื้นที่ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่จำเป็นและขาดไม่ได้เกิดขึ้น อาทิเช่น การผลิตพันธุ์ถั่วให้มีคุณภาพและแข็งแรง การพัฒนาเทคโนโลยีเกี่ยวกับการแปรรูปและบรรจุภัณฑ์ถั่วลิสงต้มออกสู่ตลาดชายฝั่ง (ริมฝั่งชุปเปอร์มาร์เก็ต) วิธีการผลิตสิ่งโกลนให้ได้ตามคุณภาพด้วยวิธีการผสมผสานและอุปกรณ์ทันสมัยในรูปของเครือข่าย ผู้ผลิตน้ำผึ้งป่าและผู้ดำเนินการทางธุรกิจของน้ำผึ้งป่า (เดือนห้า/ทั่วไป) การทดลองปลูกข้าวเหนียวสันป่าตอง 1 พันธุ์ขยายสู่พันธุ์จำหน่ายในเงื่อนไขของนิเวศไร่เนา อ. ดอยสะเก็ด การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้านปางจำปีกับบ้านป็อกและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีศูนย์ฯ เป็นแกนหลักศึกษาคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยวในเชิงลึก การวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยนักวิชาการและประชาชนชาวบ้านผู้มีประสบการณ์การปลูกกระเทียมโชนบ้านป่าไผ่ ทดลองปลูกกระเทียมโชนด้วยการ “กลังกระเทียม” ในแปลงที่เหมาะสม เหล่านี้เป็นต้น

- แนวทางการนำความรู้ไปสู่การประยุกต์ใช้จะเป็นผลมาจากการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการที่แท้จริง และสำคัญของชุมชนด้วยข้อมูลทุกมิติ 4 ฐาน และข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่และชุมชนผ่านเวทีวิเคราะห์ที่ในชุมชน ผลการวิเคราะห์ที่ได้นำไปสู่การได้มาซึ่งแนวทางในการจัดการกับปัญหาที่มี Impacts สูง คือ เป็นเรื่องสำคัญมากถ้าหากมีการจัดการได้ปัญหาจะได้รับการแก้ไข และมีประชาชนจำนวนมากได้ทำและได้ประโยชน์ ทั้งนี้เกิดมาจากการร่วมกันใช้ความรู้ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีอยู่ เมื่อไม่พอก็ดี หรือเมื่อต้องการประยุกต์เพิ่มเติมก็ดี จะมีการแสวงหาความรู้อื่นๆ ภายนอกชุมชน แล้วนำมาประยุกต์ว่าทำได้จริง หรือไม่ อย่างไร จากภูมิปัญญาและประสบการณ์ของชุมชน เมื่อผ่านความเห็นชอบจากสมาชิกของชุมชนแล้ว

● หลังจากนั้นต้องมีเวทีปฏิบัติการในชุมชนเพื่อผลของการวิเคราะห์ คือ แนวทางจัดการกับปัญหาไปลงลึกว่าสามารถทำได้จริงและเกิดผลจริง (ซึ่งการพัฒนาที่ผ่านมาอาจไม่ได้ทำ) โดยแบ่งงานเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก กลไกภายนอกไปสรรหาข้อมูลและองค์ความรู้ที่ขาดหายไปจากความรู้เริ่มต้น เจาะไปที่โจทย์ว่าถ้าทำให้แนวทางสำเร็จต้องทำอะไร พร้อมกับไปประสานและสรรหาความครบวงจรของแนวทางในที่นี่ได้แก่ แนวทางที่มีประสิทธิผลต้องจัดการกับเงื่อนไขสำคัญของ ต้นทาง คือ ทรัพยากรและปัจจัยนำเข้าต่างๆ กลางทาง คือ การผลิตหรือจัดบริการของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ และปลายทาง คือ การแปรรูปผลผลิต หรือการจัดรูปแบบของบริการที่มีตลาดรองรับ และส่วนที่สอง คือ ผู้นำและกลุ่มดำเนินการพูดคุย จัดวางผู้ปฏิบัติ และวิธีการปฏิบัติ หรือคือรูปธรรมของปฏิบัติการโดยชุมชนกับแต่ละแนวทางการแก้ปัญหาที่ได้เลือก และผ่านความเห็นชอบมาแล้ว เมื่อนำผลของการลงลึก 2 ส่วนมาวิเคราะห์ ในชุมชนจะได้มาซึ่งแผนพัฒนาชุมชนที่ทำได้จริง มี Impacts สูง ที่ระบุถึงความรู้ที่ประยุกต์ ทรัพยากรที่จำเป็น กระบวนการ/วิธีการปฏิบัติ และการจัดการให้มีบูรณาการระหว่าง Bottom Up กับ Top Down ผ่านเวทีร่วมของทุกกลไก รวมถึงหน่วยงานตามภาระหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการใช้ความรู้และการวิเคราะห์แนวทางการแก้ปัญหาที่มีพลังในแต่ละพื้นที่แบบเชื่อมโยงและเป็นองค์รวม จะนำไปสู่การกำหนดแผนพัฒนาชุมชนที่ทำได้จริง และผ่านความเห็นชอบจากชุมชนทั้งในแง่ของทรัพยากร กระบวนการและวิธีการ ตลอดจนรวมถึงแนวทางการจัดการในลำดับถัดไป

การกำหนดแผนพัฒนาชุมชนที่ทำได้จริง และผ่านความเห็นชอบ จากชุมชน

การเตรียม input

การนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา ไปสู่การถกเถียงข้อมูลร่วมกัน ในเวทีระดับชุมชน เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาแบบเชื่อมโยงและเป็นองค์รวม จนได้ผลการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุอย่างครบถ้วน ทั้งนี้แนวทางพัฒนาที่เกิดขึ้นอาศัย หลักคิดที่สำคัญคือ ต้องครอบคลุมผู้ได้รับประโยชน์ส่วนใหญ่ของชุมชนและผู้นำเห็นถึงความสำคัญ ซึ่งเป็นพลังผลักดันเกิดเป็นแผนพัฒนาชุมชนที่เป็นรูปธรรม ชาวบ้านสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง เช่น การพัฒนาอาชีพและรายได้ทั้งภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรใน พืชและสัตว์ที่มีศักยภาพโดดเด่นของแต่ละพื้นที่ ซึ่งแนวทางจะบรรลุเป้าหมายและเห็นภาพ อย่างเป็นรูปธรรมได้นั้น ต้องสร้างความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับผู้ที่อยู่ในพื้นที่และหน่วยงาน ทุกภาคส่วนต้องสนับสนุนเชื่อมโยงทั้งจากในชุมชนผสมผสานกับหน่วยงานภายนอกเป็นสำคัญ ซึ่งในขั้นตอนนี้ต้องมีการเตรียม Input ที่สำคัญดังนี้คือ

- การเตรียมข้อมูลและความรู้เพิ่มเติม เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นรูปธรรมของ แนวทางปฏิบัติจากภายนอก

- การเตรียมความร่วมมือ โดยการประสานความร่วมมือในการจัดการทั้ง จากภายในชุมชน ที่จะเข้ามาหลักในการขับเคลื่อนปฏิบัติในแต่ละเรื่อง แต่ละห่วงโซ่ของการจัดการให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่ ต้นทาง กลางทางและปลายทาง

- การเตรียมความพร้อมในการสนับสนุนจากภายในชุมชนทั้งในแง่ของทรัพยากร กำลังคน กระบวนการดำเนินการ วิธีการและการจัดการที่มาจากองค์ความรู้ ประสบการณ์ ทักษะและความชำนาญของชาวบ้านเพื่อเข้าไปหนุนเสริมในการขับเคลื่อนปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนถึงนำไปประยุกต์ใช้ผสมผสานกับความรู้และวิธีการที่มาจากภายนอกในขั้นตอนก่อนหน้านี้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะทางภูมิสังคมวิถีในแต่ละพื้นที่

กระบวนการนำ Input ไปสู่การกำหนด แผนพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงานในขั้นนี้ เป็นการนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ กำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่แบบองค์รวม มาวิเคราะห์สู่การกำหนดแผนพัฒนาชุมชน และพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถทำได้จริง โดยปฏิบัติการและการขับเคลื่อนระดับชุมชนนั้น หัวใจสำคัญของขั้นตอนและกระบวนการนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการวิเคราะห์ แนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมก่อน ซึ่งในขั้นตอนดังกล่าวต้องอาศัยเครื่องมือที่สำคัญคือการ ประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเวทีระดับชุมชน โดยมีขั้นตอน กระบวนการ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญดังนี้คือ

- การนำผลการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุและกำหนดแนวทางการจัดการ ปัญหาแบบเชื่อมโยงและองค์รวม มาทำการคัดเลือกเอาแนวทางที่สามารถเข้าไปจัดการกับปัญหา สาเหตุและต้นตอได้อย่างแท้จริง หรือแนวทางที่มีพลังหากเมื่อทำได้ จะเกิดผลการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่

● มีปฏิบัติการลงลึกในสาระสำคัญและรายละเอียดในแต่ละขั้นตอน ที่สามารถทำให้แนวทางมีรูปธรรมที่ชัดเจน/ หรือเลิกล้มแนวทางที่ไม่ได้ ด้วย ก) การเก็บข้อมูล (เฉพาะด้าน) เพิ่มเติม การประสานงาน การแบ่งงานเพื่อนำมาใช้ในการประเมินความเป็นไปได้และปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมของแต่ละแนวทาง และ ข) การนำข้อมูลเพิ่มเติมไปประเมินในแต่ละแนวทางถึง

- ความเป็นไปได้-ระดับของปฏิบัติการ (สิ่งใดทำได้จริงทั้งหมด ทำได้บางส่วน หรือไม่สามารถทำได้เลย
- ถ้าจะปฏิบัติจะต้องมี “การกระทำ” อะไรบ้าง
- การกระทำนั้น ทำโดยใคร จะใช้ทรัพยากรจากแหล่งไหน ทำเมื่อไหร่ ทำอย่างไร
- ผลสำเร็จที่จะเกิดขึ้น/ อุปสรรคที่จะเผชิญ

● นำเอาแนวทางที่ผ่านการวิเคราะห์อย่างเป็นรูปธรรมไปกำหนดเป็นแผนงาน/โครงการพัฒนาที่มีพลับบวรณาการ โดยมีการกำหนดแผนปฏิบัติ (Work Plan) สาระสำคัญในแต่ละแผนงาน/ โครงการ และกิจกรรมไว้อย่างละเอียด (การกำหนดผู้ปฏิบัติ/ เจ้าภาพ/ ผู้สนับสนุนที่ชัดเจน)

ผลจากปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ตามขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงานดังกล่าว ของโครงการฯ ในแต่ละพื้นที่ ซึ่งได้ร่วมกันทำการวิเคราะห์ให้เห็นกิจกรรมและปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมในแต่ละแนวทางการพัฒนาพื้นที่แบบบูรณาการที่เป็นผลมาจากการ (ก) การใช้ข้อมูลและสารสนเทศ (ข) ตรงกับปัญหา/ ความต้องการของชุมชนและพื้นที่ (ค) มีลักษณะที่เป็นแผนบูรณาการ (ง) มีการใช้ชุดความรู้ ชุดปฏิบัติการและผู้เชี่ยวชาญที่ศูนย์ฯ มีอยู่เพื่อตอบโจทย์ของแนวทางการแก้ปัญหา/ การพัฒนาที่ตรงจุด ตรงความต้องการของชุมชนและพื้นที่ และ (จ) ผู้นำและคนในชุมชนเห็นรูปธรรมในการปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ซึ่งผลการวิเคราะห์กำหนดรูปธรรมของแผนงาน/ โครงการและกิจกรรมที่เป็น

แผนปฏิบัติ (Work Plan) จะนำไปสู่การกำหนดจัดทำแผนงานโครงการพัฒนาที่มีพลังเพื่อขับเคลื่อนใน 3 ระดับ ได้แก่ (1) แผนปฏิบัติโดยชุมชน (2) แผนบูรณาการที่แต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปจัดทำแผนงาน/โครงการพร้อมงบประมาณ (3) แผนปฏิบัติที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาประสานงานเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรทั้งภายใน และจากภายนอกชุมชน ซึ่งทั้งหมดจะถูกกำหนดออกเป็นแนวทางขับเคลื่อนดำเนินงานใน 2 ระยะด้วยกัน คือ ระยะเตรียมความพร้อม และ ระยะขับเคลื่อนปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดการบูรณาการทั้งทรัพยากรกำลังคน งบประมาณ ความรู้และเทคโนโลยีทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่ การประสานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้เกิดการขับเคลื่อนตามแผนงานโครงการดังกล่าวต่อไป อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

การกำหนดแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการ

การเตรียม input

ในขั้นตอนนี้ ก่อนที่จะมีการนำแผนงาน/โครงการพัฒนาที่มีพลัง ไปสู่การขับเคลื่อนกิจกรรมตามแผนงานโครงการ ต้องมีการนำเอาแผนปฏิบัติ (Work Plan) ที่ได้จากปฏิบัติการในขั้นต่อนก่อนหน้า มาจัดเวทีเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างการยอมรับและเห็นชอบแผนงาน โครงการการพัฒนาที่มีพลังในสาระสำคัญ 2 ระดับ ที่ประกอบไปด้วย

- **ระดับหมู่บ้าน**

เป็นการจัดเวทีร่วมกับแกนนำและสมาชิกในชุมชนเพื่อให้เกิดการยอมรับและความร่วมมือ และเพื่อยืนยันแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นทางการอีกครั้งจากชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย

- **ระดับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง**

เป็นการจัดเวทีร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับ อปท. ท้องถิ่น และศูนย์ฯ ร่วมกับแกนนำในพื้นที่เป้าหมาย ที่ด้านหนึ่งเป็นการนำเสนอแผนงาน โครงการที่เกี่ยวข้อง สร้างการยอมรับ ความร่วมมือและเพื่อยืนยันเสนอแนะแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ ในระดับพื้นที่ อีกด้านหนึ่งเพื่อนำเอาแผนงาน/โครงการที่ผ่านการประชาพิจารณ์ส่งคืนกลับเพื่อนำไปใช้กำหนดแผนงาน ยุทธศาสตร์และโครงการต่างๆ ระดับพื้นที่แบบบูรณาการ (ทั้งจากแผนยุทธศาสตร์ของศูนย์ฯ อปท. และ หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง)

กระบวนการนำ Input ไปสู่การกำหนด แผนปฏิบัติแบบบูรณาการ

- การนำเอาแผนงานโครงการต่างๆ ไปสู่การกำหนดแผนปฏิบัติดังกล่าว จะดำเนินการโดยใช้เวทีปฏิบัติการร่วมกันในชุมชน เพราะหัวใจสำคัญของขั้นตอนนี้ ต้องเกิดแผนปฏิบัติการที่ลงลึกและผ่านการพิจารณา/เห็นชอบร่วมกันโดยชุมชน ดำเนินการตั้งแต่การกำหนดกิจกรรมในรายละเอียด แนวทางการบูรณาการร่วมกับ กลไกภายนอก การบูรณาการความสนับสนุนด้านความรู้ ทรัพยากรที่จำเป็น กระบวนการหนุนช่วย ระยะเวลาที่สัมพันธ์กับการปฏิบัติกิจกรรมของชุมชน ผลที่ได้ คือ แผนปฏิบัติตามกิจกรรมในสาระสำคัญที่บูรณาการกับระหว่าง (ก) แผนปฏิบัติโดยชุมชน (ข) แผนบูรณาการที่แต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปจัดทำแผนงาน/โครงการ พร้อมงบประมาณ (ค) แผนปฏิบัติที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาประสานงานเพื่อให้ได้มาซึ่ง ทรัพยากรทั้งภายใน และจากภายนอกชุมชน โดยกลไกที่จะขับเคลื่อนสำคัญจะถูก ดำเนินการโดยศูนย์ฯ เป็นผู้ประสานงานและขับเคลื่อนทั้งการเชื่อมประสานแผนระดับ ชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การผลักดันให้มีการจัดสรรทรัพยากรสนับสนุนให้กับ พื้นที่ (ทั้งในแง่ของงบประมาณ กำลังคน การวิจัยเฉพาะด้านหรือเฉพาะเรื่อง โดย ศูนย์ฯ หรือการสนับสนุนทางด้านความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมลงไปที่ชุมชนและ หรือครัวเรือนเป้าหมาย) ให้เกิดการขับเคลื่อนตามแผนงาน/โครงการทั้งในระดับ อปท./ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชน

• การกำหนดแผนปฏิบัติให้เกิดการขับเคลื่อนตามแผนงาน/ โครงการดังกล่าว ที่เกิดผลการจัดการแก้ไขปัญหา/ พัฒนาที่มาจากความต้องการได้อย่างเป็นรูปธรรมในแต่ละรอบ และเกิดผลการจัดการกับอุปสรรคของการขับเคลื่อนในแต่ละรอบอย่างต่อเนื่อง จำเป็นต้องอาศัยการดำเนินการใน 4 ส่วนสำคัญ ดังนี้คือ

➤ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จัดการถ่ายทอดองค์ความรู้ (ที่ได้คัดสรร) ลงไปยังชุมชนหรือปฏิบัติการในพื้นที่เป้าหมายโดยตรง (อาจมีการพาผู้ปฏิบัติการในแต่ละพื้นที่ไปศึกษาดูงานตัวอย่าง ณ ศูนย์ฯ หรือชุมชนอื่นที่ประสบผลความสำเร็จ)

➤ หน่วยงานระดับตำบล อำเภอ และ อปท. บทบาทหน้าที่ตามปกติรับเอาแผนงานและโครงการที่กำหนดโดยชุมชนดังกล่าว ไปทำแผนเพื่อจัดสรรงบประมาณและจัดระบบการสนับสนุนและการปฏิบัติแบบบูรณาการ

➤ ชุมชนโดยกลุ่ม/ แกนนำ เป็นกลไกขับเคลื่อนปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนงานโครงการและกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้

ผลของ (1) สาระสำคัญของการทำกิจกรรมตามแผนปฏิบัติ และ (2) การได้มาซึ่งการสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นในการขับเคลื่อนปฏิบัติตามแผน จะนำไปสู่การขับเคลื่อนปฏิบัติการกิจกรรมตามแผนงาน โครงการในแต่ละระยะต่อไป โดยมีทีมวิชาการและผู้แทนศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ (ที่ทำหน้าที่เป็น Catalyst) ทำการติดตามผลช่วยแก้ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในแต่ละระยะ และทำการประเมินผลการเปลี่ยนแปลงในแต่ละรอบ เพื่อให้เกิดการปรับปรุงแผนโดยอาศัยข้อมูลความรู้เพิ่มเติมให้เกิดการขับเคลื่อนจนเกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม

การขับเคลื่อนปฏิบัติตามแผนงาน โครงการ และกิจกรรมในแต่ละ ระยะ

การเตรียม input

- ด้วยวัตถุประสงค์และเป้าหมายสำคัญของงานชิ้นนี้ นี้ ไม่เพียงแต่ผลสำเร็จที่เกิดอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่เป้าหมาย แต่ต้องนำไปสู่การขับเคลื่อนขยายผลสำเร็จอย่างต่อเนื่องในพื้นที่อื่นๆ ทั้งพื้นที่ที่อยู่ในขอบเขตความรับผิดชอบดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ กิติ (๕ พื้นที่ศูนย์ฯ สาขา ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน) ตลอดจนพื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พื้นที่หมู่บ้านในเขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดอื่นในภาคเหนือ ที่มีความสนใจเข้ามาเรียนรู้และได้นำชุดองค์ความรู้ดังกล่าว ไปสู่การปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ สามารถกระจายครอบคลุมได้อย่างทั่วถึงต่อไปในอนาคต

- เบื้องต้นผลสำเร็จโครงการฯ ที่สามารถครอบคลุม 18 หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ทั้งจากพื้นที่นำร่องเป้าหมายกิติ (ในปีแรก) พื้นที่ขยายผลต่อเนื่องกิติ (ในปีที่สอง และ ปีที่สาม) จะสามารถเป็นต้นแบบของการเรียนรู้สู่การปฏิบัติจริงให้กับพื้นที่อื่นๆ บนเงื่อนไขภูมินิเวศและภูมิสังคมที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ได้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน ตอบโจทย์ของชุมชนที่มีใช้การถ่ายทอดองค์ความรู้ ณ ศูนย์ฯ สู่ประชาชนเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการขยายผลเชิงรุกของการใช้ข้อมูลและองค์ความรู้ของศูนย์ฯ ณ ชุมชนและพื้นที่อีกด้วย

- ดังนั้นการเตรียมการในขั้นปฏิบัติ จึงได้มีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมาย ทั้งพื้นที่นำร่องต้นแบบและพื้นที่ขยายผล ต่อเนื่องซึ่งต้องใช้ระยะเวลาดำเนินการต่อเนื่องอย่างน้อย 3 ปี ดังนี้คือ

➤ **ปีแรก** การดำเนินการจะมุ่งเป้าไปยังพื้นที่นำร่องต้นแบบ 4 หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ มีการขับเคลื่อนและปฏิบัติการอย่างเข้มข้นเต็มรูปแบบ ในช่วงระยะเวลา 8 เดือนในปีแรก ระยะเวลาต่อมาในปีที่สองจะเริ่มมีการนำเอาตัวแทนที่เป็นกลไกปฏิบัติการหลักในพื้นที่ขยายผลในปีที่สอง (จำนวน 4 หมู่บ้าน) อาทิเช่น กลุ่มผู้นำทางการ แกนนำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน เข้าร่วมเรียนรู้สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เพื่อเตรียมความพร้อมและเข้าใจทั้งในหลักการ วิชิตคิด วิธีปฏิบัติ ขั้นตอนและกระบวนการที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินงาน ตลอดจนการเห็นภาพผลสำเร็จที่เกิดขึ้นได้จริงและเป็นรูปธรรม ผ่านแผนงาน/ โครงการแบบบูรณาการที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการในพื้นที่ต้นแบบ ที่จะพลังขับเคลื่อนให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ (Collaboration) ของการดำเนินงานในพื้นที่ขยายผลปัดไป

➤ **ปีที่สอง** การดำเนินการจะมุ่งเป้าไปยังพื้นที่ขยายผล 4 หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ที่ได้เข้าร่วมเรียนรู้และสังเกตการณ์ในปีแรก มีการดำเนินการขับเคลื่อนปฏิบัติการอย่างเข้มข้นเต็มรูปแบบ ในช่วงระยะเวลา 8 เดือนแรก ระยะเวลาต่อมาในปีที่สามที่มีกระบวนการขับเคลื่อนจนเกิดเป็นแผนงาน/ โครงการที่เป็นแผนปฏิบัตินั้นจะเริ่มมีการนำเอาตัวแทนที่เป็นกลไกปฏิบัติการหลักในพื้นที่ขยายผลในปีที่สาม (อีกจำนวน 4 หมู่บ้าน) เข้าร่วมเรียนรู้สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และหรือมีการนำเอาแกนนำชุมชนในพื้นที่ต้นแบบเข้ามาร่วมกระบวนการเป็นวิทยากรถ่ายทอดแลกเปลี่ยนให้ความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน

ขณะเดียวกันก็ต้องมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของพื้นที่ต้นแบบในปีแรกควบคู่ไปด้วย เพื่อจัดการกับปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น และหรือติดตามผลักดันให้เกิดความต่อเนื่องของการขับเคลื่อนแผนงาน/ โครงการที่ถูกบรรจุไว้อยู่ในแผนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งส่วนกลางและภูมิภาค ตาม Functions เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณปัดไป

- **ปีที่สาม** การดำเนินการปีสุดท้าย จะมุ่งเป้าดำเนินการขับเคลื่อนปฏิบัติการอย่างเข้มข้นเต็มรูปแบบ ไปยังพื้นที่ขยายผลอีก 4 หมู่บ้านที่เหลือให้ครอบคลุมทั้งหมด (ซึ่งได้เข้าร่วมเรียนรู้และสังเกตการณ์ในปีที่สอง) ขณะเดียวกันก็ต้องมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของพื้นที่ต้นแบบและขยายผลในปีแรกและปีที่สองควบคู่ไปด้วย (จำนวน 8 หมู่บ้าน) เพื่อจัดการกับปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นและหรือติดตามผลก้นขั้นเคลื่อนให้เกิดความต่อเนื่องของแผนงาน/ โครงการที่ถูกบรรจุไว้อยู่ในแผนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตาม Functions เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณในปีถัดๆ ไป

- อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่มีเสร็จสิ้นการดำเนินงานในแต่ละปี และผลสรุปรวบยอดทั้งสามปี ต้องมีการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และถอดเอาสิ่งที่เป็น “องค์ความรู้ชุดใหม่” ที่เป็นผลที่ได้จากการดำเนินงานโครงการฯ ทั้งหมด สรุปสังเคราะห์ วิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นถึงกระบวนการ ปฏิบัติการ และผลสำเร็จของปฏิบัติการอย่างเข้มข้นจากพื้นที่ต้นแบบ 4 พื้นที่ในปีแรก ถ่ายทอดไปสู่ 4 พื้นที่ขยายผลในปีที่สอง และอีกจำนวน 4 พื้นที่ในปีที่สามอย่างต่อเนื่อง จะทำให้การพัฒนาแบบบูรณาการตามหลักการทรงงานฯ ที่นำไปสู่ “วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง” ขยายครอบคลุมไปยังหลายพื้นที่ในลักษณะพิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิตมากขึ้น ดังที่ได้กล่าวถึงในส่วนถัดไป

กระบวนการนำ Input ไปสู่การขับเคลื่อนปฏิบัติ

- หลักสำคัญของการขับเคลื่อนกิจกรรมตามแผนงาน โครงการในแต่ละระยะเวลา จะเกิดขึ้นเมื่อแต่ละแผนปฏิบัติมีความพร้อม ทั้งนี้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จะเป็นเจ้าภาพหลักในการประสาน ในการปฏิบัติกิจกรรมจริงโดยชุมชน จะต้องมีการประเมินผลอย่างง่าย และเป็นธรรมชาติ(ไม่ใช้การประเมินแบบ Project Evaluation ของหน่วยงานหรือสถาบันวิชาการ) ผ่านการพูดคุย ในระหว่างทางจะมีการเพิ่มข้อมูลและความรู้เฉพาะจุด มีการช่วยกันคิดและจัดการกับปัญหาและอุปสรรคของการทำกิจกรรมในแต่ละรอบ และมีเวทีปรับปรุงแผนปฏิบัติโดยข้อมูลและความรู้จากผลของกิจกรรม เข้าสู่รอบใหม่ของกระบวนการ มีการกระทำซึ่งในแต่ละรอบเทียบกับผลของกิจกรรม กับปัญหานั้นได้คลี่คลายลงจนในที่สุดเกิดความสำเร็จ

- ดังนั้นผลในระยะยาวไม่เพียงแต่ชุมชนและพื้นที่เป้าหมายจะเกิดผลรูปธรรมของความสำเร็จแต่การดำเนินการของศูนย์ฯ โดยเฉพาะการมุ่งไปสู่การเป็น **“พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต”** ตามยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์หลักของศูนย์ฯ การเข้าไปสร้าง-ใช้-ขยายผลของความรู้สู่การพัฒนาแบบครบวงจรในชุมชนให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในลักษณะนี้ โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาทางการผลิตและตลาดที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของชุมชนและพื้นที่ เกิด Impact ต่อผู้คนจำนวนมาก ที่นำไปสู่ **“วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง”** ที่เป็นรูปธรรม ตามวิสัยทัศน์ของศูนย์ฯ มากยิ่งขึ้น (มากกว่าการวิจัยที่กำหนดโดยนักวิจัย และการขยายผลแบบตั้งรับคือ การให้ชุมชนมานำความรู้ที่ศูนย์ไปปฏิบัติแต่เพียงอย่างเดียว) จะเกิดประโยชน์ในแง่ของปฏิบัติการในระยะยาวที่

➤ **ประการแรก** ภายหลังเมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินโครงการฯ จะมีการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และถอดเอาสิ่งที่เป็น “องค์ความรู้ชุดใหม่” ที่เป็นผลที่ได้จากการดำเนินงานโครงการฯ ทั้งหมด สรุปสังเคราะห์ วิเคราะห์ เชื่อมโยงถึงกระบวนการ ปฏิบัติการ และผลสำเร็จของปฏิบัติการอย่างเข้มข้นจากพื้นที่ต้นแบบ 4 พื้นที่ในปีแรก ถ่ายทอดไปสู่ 4 พื้นที่ขยายผลในปีที่สอง และอีกจำนวน 4 พื้นที่ในปีที่สามอย่างต่อเนื่อง การขยายผลแบบนี้ไม่เพียงแต่ทำให้องค์ความรู้เชิงเนื้อหา ผสมกับองค์ความรู้เชิงกระบวนการของศูนย์ฯ ได้ถูกใช้เป็น “พลังชุดที่ 1” ในการพัฒนาชุมชนต่างๆ แล้วยังทำให้ชุมชนที่เข้มแข็งได้เป็นอีก “พลังชุดที่ 2 และ พลังชุดที่ 3” ที่ทำให้ชุมชนอื่นๆ สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และปรับใช้ตามบริบทที่แตกต่างกัน ผลของพลังทั้ง 2 ชุด มั่นใจว่าจะทำให้การพัฒนาแบบบูรณาการตามหลักการทรงงานฯ ที่นำไปสู่ “วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง” ขยายครอบคลุมไปยังหลายพื้นที่มากขึ้น

ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินงานในปีแรก การดำเนินงานในปีที่สองและปีที่สามนั้น การริเริ่มให้มีพื้นที่ในขอบเขตความรับผิดชอบดำเนินงานของศูนย์ฯ ทั้ง 5 พื้นที่ศูนย์ฯ สาขาที่ดี พื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ดี พื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดอื่นๆ ที่มีความสนใจเข้าร่วมเรียนรู้ ณ พื้นที่ต้นแบบและพื้นที่ขยายผลทั้ง 18 หมู่บ้านที่ดี การเรียนรู้และริเริ่มที่จะนำเอาองค์ความรู้ดังกล่าวไปสู่การปรับประยุกต์ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของตน แพร่ขยายวงกว้างออกไปในลักษณะ “พิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต”

➤ **ประการที่สอง** แนวทางการนำเอาองค์ความรู้การวิจัยไปใช้ประโยชน์นั้น ตามแนวทางและหลักการสำคัญของโครงการฯ จะเกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มจัดทำฐานข้อมูลที่เป็นสำหรับการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ครอบคลุมและมีความทันสมัย (อย่างน้อย 4 ฐานสำคัญ) การรวบรวมองค์ความรู้และผลการพัฒนาที่ผ่านมาของศูนย์ จัดหมวดหมู่และเติมเต็มองค์ความรู้ให้มีความสมบูรณ์เป็นชุดความรู้ ชุดปฏิบัติการและผู้เชี่ยวชาญ ที่ตอบโจทย์ปัญหาความต้องการของชุมชนและพื้นที่ ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างกลไกฝ่ายวิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และทางศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จะเข้าไปใช้ปฏิบัติการเชิงรุกในการสร้าง-ใช้-ขยายผลความรู้กับชุมชนและทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยสนับสนุนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะการดำเนินงานที่ผ่านมาของศูนย์ฯ เอง จะพบว่ายังไม่มีทีมวิชาการที่เป็น Catalyst เข้าไปนำร่องและดำเนินการในลักษณะ Out Reach ดังนั้นการดำเนินงานโครงการฯ จะมีทีมวิชาการที่เป็น Catalyst (ทั้งจากทีมวิจัยแบบสหสาขาวิชาจากทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เข้าไปร่วมกับทีมของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ) แล้วใช้หลักการ ขั้นตอนและกระบวนการอย่างประณีตในชุมชนเป้าหมาย/ พื้นที่นำร่อง ครอบคลุม 18 หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ภายในระยะเวลาอย่างน้อย 3 ปี ให้เกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม

หลังจากนั้นทีมวิชาการที่เป็น Catalyst ของศูนย์ฯ จะสามารถขับเคลื่อนดำเนินการต่อได้เองไปสู่ชุมชนเป้าหมายอื่นๆ ในลักษณะ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” ตามผลการดำเนินโครงการฯ ที่ทำแบบ PAR ดังกล่าว

➤ **ประการสุดท้าย** เนื่องจากเป็นปฏิบัติการของกลไกความร่วมมือ ประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่/ นักวิชาการฝ่ายต่างๆ ของศูนย์ฯ ทีมวิชาการของ มหาวิทยาลัย อปท. และหน่วยงานระดับตำบลและอำเภอที่ปฏิบัติตาม Function และ ทั้งหมดล้วนมุ่งไปทำให้ผู้นำ แกนนำในชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติหลัก ความรู้ในด้านการ จัดการแบบ “กลไกความร่วมมือ (Collaborative Mechanism)” นี้ นอกจากจะทำให้ งานของทุกฝ่ายบูรณาการให้เกิดผลสำเร็จในพื้นที่แล้ว การจะเกิดความรู้ที่มาจากของ จริงหรือปฏิบัติการจริงในแต่ละพื้นที่ หากนำไปใช้ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาอัน เนื่องมาจากพระราชดำริอื่นๆ จะทำให้พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่มีคุณูปการยิ่งใหญ่ได้รับการน้อมนำมาทำให้เกิดผลในเชิงรูปธรรมอย่าง ขยายผลมากยิ่งขึ้นอีกด้วย